

SPIRA GYÖRGY

A pesti forradalom baloldalának harca a kormánnyal meg a polgársággal 1848 májusában*

A márciusi fiatalok 1848 áprilisának közepétől kezdve igen nagy erőfeszítéseket tesznek azoknak az ellentéteknek a tompítására, amelyek az előző hetekben köztük és a kormányhatalmat a forradalom jóvoltából magukhoz ragadó liberális nemesi vezetőkörök, illetve köztük és a forradalmi változások által jócskán megrettentett pesti polgárság között támadtak, s az ellentétek tompítására irányuló törekvésük nemcsak abban jut kifejezésre, hogy a Batthyány-kormány Pestre települése után zokszó nélkül belenyugszanak azoknak a főváros területén márciusban alakult forradalmi választmányoknak a felszá-

* Ez a tanulmány részlet a szerzőnek egy készülő nagyobb munkájából.
A további jegyzetekben előforduló rövidítések:

ált.	= általános iratok
BH	= Budapesti Híradó
BM	= a belügyminisztérium iratai
BVL	= Buda városának levéltára
FL	= Budapest Főváros Levéltára
HIIStA	= Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
HK	= Hadtörténelmi Közlemények
ItK	= Irodalomtörténeti Közlemények
JMCB	= <i>Jókai Mór</i> : Cikkek és beszédek
KA	= Kabinettsarchiv
Kit	= Kézirattár
KJk	= közgyűlési jegyzőkönyv
KLÖM	= Kossuth Lajos Összes Munkái
Közig.	= közigazgatási iratok
MN	= Miscellanea Nova
MRA	= Ministerrats-Akten
MT	= Marciusius Tizenötödike
48ML	= az 1848—49-i minisztérium levéltára
OL	= Magyar Országos Levéltár, Budapest
Opp.	= Die Opposition
OSzK	= Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
ÖMRPr	= Österreichische Ministerrats-Protokolle
ÖStA	= Österreichisches Staatsarchiv
Pmr	= polgármesteri 1848-i iratok
PSÖM	= Petőfi Sándor Összes Művei
PVL	= Pest városának levéltára
Rend.	= rendőri iratok, a rendőri osztály iratai
SBPr	= Separat-Billetsen-Protokolle
SPr	= Separatprotokolle
SzlÖM	= Gróf Széchényi István Összes Munkái
TJk	= tanácsulési jegyzőkönyv
VPVf	= Vasvári Pál Válogatott írásai
VTr	= Vorträge

molásába, amelyeknek a keretei között eddig ők is osztozhattak a hatalomban, hanem kifejezésre jut például abban is, hogy egyidejűleg habozás nélkül elhárítják maguktól azt az irányító szerepet, amellyel a körülményeik megjavításáért éppen ekkortájt harcba induló pesti munkástömegek kínálják meg őket.

A márciusi baloldal mérvadó elemeinek figyelmét ugyanis — mint elejétől fogva — ekkor is mindenekfölött az abszolutizmus márciusban megvert, de meg nem semmisített erőinek oldaláról fenyegető ellenforradalmi veszély köti le. „Az abszolutizmus — vallja a radikálisok legtöbbször a *Marcius Tizenötödikével* — olly szörnyeteg, melyet a historia tanúsága szerint soha nem lehetett egy lépéssel annyira eltiporni, hogy az átkozott fejét ismét fel ne emelje.”¹ S ez — mutat rá a márciusi fiatalok java részének nézeteit alighanem mindig legszabatosabban megfogalmazó Vasvári már a Pest megyei forradalmi választmány utolsó ülésén, április 15-én — vonatkozik a Habsburg-abszolutizmusra is: Bécs nemkülönbén „végig akarja játszani ördögi szerepét egész az utolsó jelenetig, mely nemsokára be is következik”. A veszély bizonyossága pedig — fejt ki ugyanó első ízben szintén már ekkor², s ismételteti azután ettől fogva rendületlenül — „rögtöni egyesülést parancsol...” Hiszen „ha mi egymás között birkóznánk, ellenségeink kacagnának s bátorságot nyernének”. Következésképpen „megosztatlan ridegséggel kell állnunk, mint a sziklaszál. Véleménykülönbség lehet, de pártoskodásnak lenni nem szabad!”³ S így a baloldalnak, bármennyire együttérez is a munkásokkal, azt a harcot sem szabad támogatnia, amelyet emezek jelenleg kizsákmányolóik ellen vívnak, mert ez is a forradalom táborán belüli ellentétek elmérgeződését vonná maga után; a baloldal és a munkásság tevékeny együttműködésének csak akkor fog eljönni az ideje, amikor a császári hadsereg, amelynek tekintélyes hányada egyelőre Észak-Itáliában visel ellenforradalmi háborút, megpróbál majd, „Olaszthonból kiűzve, ide vándorolni, hogy vérmunkáját folytassa s a kivívott szabadságot megtámadja” Magyarországon is,⁴ amikor tehát a baloldal a munkástömegeket már nem a polgárság, hanem a munkásságot és a polgárságot egyaránt fenyegető ellenforradalom ellenében vezetheti majd harcba.

Vasvárinak és társainak ezek az elgondolásai kétségkívül önmérsékletéről tanúskodnak. S kétségtelen az is, hogy az ő önmérsékletük nagyrészt kényszerűségből fakad: abból a gyengeségből és elszigeteltségből, amely jellemző a baloldal állásaira s amelynek legfőképpen maguk Vasváriék vannak tudatában. Fölöttébb kérdéses azonban, hogy ez az önmérséklet bármit is módosíthat-e a helyzeten vagy, ha igen, akkor is üdvös lesz-e a módosulás s nem éppen a baloldal állásainak további szűkülésében fog-e testet ölteni. Hiszen minden jel arra vall, hogy azokban a polgári körökben, amelyek az első perctől bizalmatlansággal viseltetnek a márciusi fiatalok iránt, az a tény, hogy emezek csupán rokonszenveznek a munkásokkal, a munkások tetteles mozgalmaitól azonban minden lehető módon elhatárolják magukat, még korántsem kelt megnyugvást, legfeljebb azt a meggyőződést ülteti el bennük, hogy a márciusiak kétszínű politikusok, s ezért arra ösztönzi őket, hogy türelemmel várják ki azt a pillanatot, amelyben ezek a fiatalemberek mégis nyíltan és végérvényesen a jó rend ellenségeiként fognak bemutatkozni, s ezzel lehetővé teszik majd, hogy nyíltan és

¹ MT 1848 ápr. 12, 24. sz. 96. l.

² *Vasvári Pál*: Indítvány az iparűző és kézműves ifjúság ügyében, VPVÍ (szerk. Fekete Sándor), Bp, 1956, 291. l.

³ *Vasvári Pál*: A márciusi ifjúság, Életképek 1848/I, jún. 4, 25. sz. 706—707. l.

⁴ *Vasvári*, Indítvány, VPVÍ 291. l.

végérvényesen lecsapjanak rájuk. A baloldal tehát a polgári körök barátságát a valóságban a legnagyobb önmegtágadással sem vívhatja ki, a munkástömegek barátságát viszont éppen ennek folyományaként jócskán elveszítheti — olyanira, hogy hovatovább egyre kétesebbé válik az is, vajon csakugyan lesz-e módja mozgósítania ezeket a tömegeket akkor, amikor majd maga is szeretné: az ellenforradalom általános támadásának tényleges elkövetkezésekor.

És a baloldal józan ésszel mégsem tehet egyebet, mint hogy fékezi magát. Mert ha azért, hogy ne gyengítse, hanem éppenséggel erősítse azokat a szálakat, amelyek a munkásságot hozzá fűzik, habozás nélkül felkarolná a munkásokveteléseket, akkor némileg valóban kiszélesíthetné ugyan állásait, de már a kezdet kezdetén késhegyig menő harcba keverednék a polgársággal, ebben a harcban pedig, minthogy a munkásság — mind számszerű nagyságát, mind belső szerkezetét, mind öntudatosodásának szintjét tekintve — rendkívül fejletlen alkotórésze még a társadalomnak, hiába élvezné a munkástömegek támogatását, bizonyosan azonnali megsemmisítő vereséget szenvedne. Vagyis ilyen eljárással a baloldal éppen a Vasváriék meggyőződése szerint legfontosabbat kockáztatná: azt, hogy a forradalom táborán belül legyen egy szervezett csoport, amely — ha mégoly kicsiny is — képes ébren tartani az ellenforradalmi veszély tudatát s képes lesz majd, ha üt az óra, ha csakugyan megindul az ellenforradalom általános támadása, késedelem nélkül magasra emelni a forradalom megvédelmezésének zászlaját.

A szomorú csupán az, hogy a baloldal a valóságban egyelőre ennek a rendeltetésének sem igen tud megfelelni: a baloldal a valóságban egyelőre nemcsak ébren tartani, de még elültetni sem igen képes az ellenforradalmi veszély tudatát a polgári átalakulás mérsékeltbb híveiben, még a polgári átalakulásnak azokban a — máskülönbén rendíthetetlen — híveiben sem, akik április közepe óta az ország kormányrúdjá mellett állanak. De hát hogyan is ültethetné el a veszély tudatát bennük, ha egyszer némelyek még a márciusi fiatalok közül is készek időnkint hitelt adni a bécsi udvar fedezetlen váltóinak, — mint ez világosan láthatóvá lett már ama nevezetes április 1-én is? S hogyan ültethetné el a veszély tudatát bennük, ha egyszer ők — talán az egyetlen Kossuth kivételével — annyira gyengének ítélik Magyarországot, hogy Magyarország polgári átalakulását amúgy is egyedül a bécsi udvar egyetértésével vélik keresztülvihetőnek, s ezért nemesak könnyen kaphatóak, hanem valósággal akarják is készpénznek venni az udvar ígéreteit, nehogy eleve kétségbe kelljen esniök Magyarország jövője fölött?⁵ És hogyan ültethetné el a veszély tudatát bennük, ha figyelmeztetéseivel minduntalan „a nép” nevében hozakodik ugyan elő, de közben maga is kénytelen elismerni, hogy tényleges helyzete olyan, amilyen Dugovics Tituszé volt, mikor „felment a belgrádi torony tetejére” abban a hiszemben, hogy „sokan fogják őt követni”, holott valójában „senki utána nem lépett bajtársai közül a keskeny faltetőre”,⁶ vagyis kénytelen elismerni, hogy valójában csupán a maga törpe csoportjának nevében beszélhet, mert ténylegesen — megint csak ide lyukadunk ki — még a hozzá legközelebb állók, a pesti munkások sem követik?

Hanem a baloldal józan ésszel ennek ellenére sem tehet egyebet, mint hogy fékezi magát. Mert ha azért, hogy szavának nagyobb súlyt kölcsönözzön a mun-

⁵ Ezt a kormány tagjainak egyikével, Széchenyivel kapcsolatban részletesen kimutatja *Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a*, Bp, 1964, 36—37., 71—72., 91., 129. l.

⁶ *Vasvári, A márciusi ifjúság*, i. h. 708. l.

kástömegek felsorakoztatásával, habozás nélkül felkarolná a munkásköveteléseket — s köztük azokat is, amelyek már túlmutatnak a kormány által az ipar megreformálásának kereteiül kitűzött határokon —, akkor — meglehet — végét tudná vetni annak az állapotnak, hogy a kormány egyszerűen semmibe vegye intéseit, de — könnyen lehet — a kormányt is annyira kihívná maga ellen, hogy éppen ezzel peesételné meg saját sorsát s így az ellenforradalom támadására való felkészülés ügyét is. Bármerről közelítünk is tehát a kérdéshez, mindenképpen ugyanarra az eredményre jutunk: a baloldal, ha számot vet a kialakult helyzettel, akkor egyelőre valóban nem vállalkozhatik többre, mint amit Vasvári hirdet, vagyis arra, hogy — főleg sajtójában — újra meg újra felhívja a figyelmet az ellenforradalmi veszélyre, s újra meg újra felelősségre vonja a kormányt, ha az megítélése szerint vakon megy el az ellenforradalom szervezkedésének egyik-másik jele mellett vagy nem tesz meg mindent, amit megtehetne, azért, hogy az ország annak idején kellő fogadtatásban részesíthesse majd az ellenforradalom eljövendő nyílt támadását, arra viszont, hogy kifejezetten ujjat húzzon a kormánnyal vagy a forradalom táborának más tőle jobbra elhelyezkedő elemeivel, még csak nem is gondolhat.

Május második hetének macskazenéi

A Vasvári által a kedvezőtlen körülmények józan mérlegelése alapján megfogalmazott mértéktartó politika következetes érvényesítése azonban akkora önuralmat követel meg a baloldal tagjaitól, amekkorát a valóságban korántsem lehet, s egyre kevésbé lehet elvárni mindnyájuktól. Mert a radikálisokban, amint a hetek múlnak, egyre több okkal verhet gyökeret az a gyanú, hogy — hiába tartózkodnak minden olyan tettől, amely kihívhatná a kormány rosszallását, s hiába korlátozzák harci eszközeiket egyedül a szó fegyverére — a kormány ennek ellenére bizalmatlanságot táplál irántuk, s ezért szavuk, akárhányszor ismétlik is, pusztába kiáltó szó marad. Éppenséggel nem csodálható hát, ha némelyek közülök előbb-utóbb mégsem képesek már beérni Kasszandra szerepével, s végül arra a meggyőződésre jutnak, hogy — bármit prédikál is Vasvári — nem érdemes tovább kísérletezni az ellentétek szüntelen tompítgatásával, hiszen ez a politika eredményre láthatóan úgysem vezet, s helyett mégis az ellenkezővel, „a kedélyek folytonos igerültségben tartását”-val kell megpróbálkozni.

Hanem — s ez is mutathatja, hogy az elégületlenek irányváltoztatása egyáltalán nem ésszerű megfontolásokból, csupán az elkeseredés szülte dachból fakad — a munkáskövetelések felkarolására a márciusi fiataloknak ezek a vérmesebbjei sem gondolnak. Annál nagyobb súlyt helyeznek viszont arra, hogy magukat hovatovább nyilvánosan is elhatárolják Vasváritól és társaságától, s ezért május elején tüntetően hátat fordítanak a *Pilvax*nak, amely eddig a baloldal egészének gyülekezőhelye volt, és — a Demokrácia Klubja néven — különálló tanyát teremtenek a maguk számára egy Magyar utcai kisvendéglőben. S a szakadárok csoportja ettől fogva azután rohamosan nő: kezdetben mindössze tizenhat főből (nagyrészt jurátusokból) áll, néhány nap elteltével azonban már egészen „nagy számú társulattá” bővül.⁷

⁷ Mindezekről a klub egyik egykori jurátus-tagjának feljegyzései: Adatok Plathy István volt honvéderőnaplójából, Honvédek könyve (szerk. Vahot Imre—Gánóczy Flóris) II, Pest, 1861, 40. 1.

Május első felében tehát a márciusi fiatalok (szerves egységgel ugyan korábban sem bírt, de eleinte legalább összetartó) táborán belül már nem is két, hanem „három osztályt kell megkülönböztetni”, nevezetesen — (a Petőfitől és Vasváritól éppen ez idő tájt ellenkező irányban szintén eltávolodni kezdő, de sok kérdésben egyelőre még az ő nézeteiket osztó) Jókai osztályozása szerint — „a nyugalom, [a] forradalom és a zavargások embereit”, akik közül „az elsőbbek . . . minden áron békét, az utóbbiak . . . minden áron zavart ohajtanak” s immár csak a két szélsőség között elhelyezkedőkről, az igazi forradalmárok címét immár valóban egyedül érdemlőkről mondható el, hogy még mindig a helyzet magaslatán állanak, amennyiben ezután is készek „mindent áldozni, hol mindent nyerni lehet”, de változatlanul eltökéltek „semmit sem áldozni, hol a látható végeredmény semmi”, s ezért továbbra sem szándékoznak olyan mozgalmakat kezdeményezni, amelyek „a közrendet gátolják a nélkül, hogy a közüdvét előre vinnék”.⁸

És Vasváriék az utolsó pillanatban megkísérik ugyan elejét venni a március 15-i győzelmet még együtt kiharcoló sereg teljes széthullásának; május 8-án tehát Marcziusi Clubb néven végre csakugyan megalakítják azt a márciusi fiatalok összességének tömörítésére hivatott klubot, amelynek a létrehozásával maga Vasvári már több mint három hete megpróbálkozott (akkor azonban minden siker nélkül), s a francia jakobinusok jó tanítványaihoz illően kimondják, hogy ez a klub vitás kérdésekről csak demokratikus módon, többségi határozattal dönthet, ha viszont döntött, akkor „a kisebbségben maradt tagok a többségnek hódolni s a többség határozata végrehajtására kezet nyújtani köteleztetnek”,⁹ ámde ezzel a megkésett lépéssel ekkor már természetesen mit sem érnek el, mert a szakadárok magától értetődően egyáltalán nem hajlanak a Vasváriék által majd megszavaztatandó határozatok tiszteletbentartására, s ezért nem is csatlakoznak ehhez a pártszerű alakulathoz, sőt éppen a Marcziusi Clubb zászlóbontásával egyidejűleg kezdik meg önálló tevékenységüket. És így a mozgalmas jeleneteket kedvelő pestiek számára május 8-án, 9-én és 10-én nemesak a nappali órákban szolgáltatnak kitűnő bámézkodási alkalmakat a céhlegények sztrájkoló csoportjainak egymást követő tüntetései, hanem éjszakánként is a most napról napra meg-megújuló macskazenék.

A Magyar utcai agyar-magyarok a főpróbát már 8-ra virradólag megtartják, ez első alkalommal nagyrészt egyetemi hallgatókból regrutálódó mezei hadaik gyönyörűségére az egyetem hat közutálatnak örvendő professzorát — köztük Jedlik Ányost, a bölesészkar dékánját és Körnöczy Imre nagyváradi kanonokot, a közelmúltban feloszlott pesti konzervatív klub, a Gyűlde volt elnökét — tisztelve meg éji látogatásukkal.¹⁰ Majd, tapasztalván, hogy a hadjáratuk folytatásához szükséges hangerő a várakozásuknak megfelelő mértékben csakugyan rendelkezésükre áll, másnapra már nemesebb vadakat keresnek maguknak — s könnyen találnak is ilyeneket a Batthyány-kormány hivatalbaleléptekor örök nyugovóra tért korábbi központi kormányzások egykori tisztségviselőinek sorában.

⁸ *Jókai Mór*: *Congrev-rakéták*, JMCB II (szerk. Szekeres László), Bp. 1967, 163. l.

⁹ I.d. a klub alapszabályainak a klub jegyzője, Fáy Béla által közzétett szövegét, MT 1848. máj. 9, 47. sz. 189. l.

¹⁰ Erről Szekrényesy Endre pesti városkapitány a belügyminisztérium rendőri osztályához, Pest, 1848. máj. 8, OL '48ML BM ált. 1848 : 1544.

Ekkor már nyilvánvaló ugyanis, hogy a kormány a Habsburg-abszolutizmusnak e mindenre kapható eszközeivel korántsem bánik úgy, amint megérdemelnék s amint a kötelező óvatosság parancsolná: ahelyett, hogy mind egy szálíg szélnek eresztené őket, többeket közülök, bármennyire félős, hogy alkalom adtán habozás nélkül az ellenforradalom szolgálatába fognak szegődni, ismét magas hivatali állásokba helyez s ezt még indokolni sem törekszik mással, mint hogy a márciusban Pozsonyban alkotott 1848 : III. törvénycikk 25. paragrafusa, hiába tiltakozott ezellen annak idején még a pesti városi közgyűlés is, a megszűnő kormányiszékek valamennyi hivatalnokára ezután is folyósítani rendelte korábbi fizetésüket, ha tehát néhányukat továbbra is foglalkoztatják, akkor egyrészt ezek az urak legalább nem ellenszolgáltatás nélkül fogják zsebre vágni az országnak az államkincstárba amúgy is szerfölött gyéren csordogáló pénztét, másrészt annyival is kevesebb új hivatalnok eltartásával járó külön terhet kell majd az államra hárítani.¹¹ Ez pedig érthetően csak aggodalmat kelthet azokban, akik bizonyosra veszik, hogy az ellenforradalom a kulisszák mögött máris ugrásra készülődik.¹²

A 8-ról 9-re virradó éjszakán tehát már nem kisebb személyek részesülnek macskazenében, mint a Helytartótanács volt oszlopos tagjai közül Zichy Ferenc gróf, aki jelenleg a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium államalmi altitkári, valamint Nyéky Mihály, aki meg a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyik osztályfőnöki székében igyekszik kibőjtölni az ellenforradalom felmentő sercégének eljövételét, továbbá Duschek Ferenc úr, a magyar királyi udvari kamara eddigi másodalelnöke, aki egy ideje a pénzügyminisztérium államalmi altitkáráként buzgólkodhatik az ország különben is ingatag alapokon nyugvó pénzügyeinek aláásásán. A következő éjszakán pedig macskazenét kap még egy volt helytartótanácosos, Stáhly Ignác professzor, aki az ország főorvosából most a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium közegészségi osztályának igazgatójává lépett elő, azután Bezerédj Miklós veszprémi kanonok és makariai címzetes püspök, a hétszemélyes tábla elnökeinek egyike s végül — mert evés közben jön meg az étvágy — még a pesti evangélikus egyház szlovák lelkésze, Ján Kollár, a költő is,¹³ aki ugyan világeletemben a magyarelles szlovák nacionalizmus apostola volt, aki azonban (ellentétben lévén a szlovák nemzeti mozgalom jelenlegi uralkodó irányzatával) a forradalom kitörése óta messzemenően tartózkodik mindennemű politikai ténykedéstől¹⁴, s így teljesen véstlenül osztozik Zichyékkel a megaláztatásban.

De ne legyünk igazságtalanok: a mostani macskazenék szervezőinek legfőbb céltáblája nem Kollár s mégcsak nem is Zichy vagy Duschek, hanem Ignaz von Lederer báró lovassági tábornok, a budai főhadparancsnok. Márpedig Lederer szereplése csakugyan joggal szúrhat szemet a forradalom valamennyi

¹¹ Vö. *Spira*, 1848 Széchenyije 141—144. l.

¹² Találkozni ugyan olyan nézetrel is, amely szerint azokat a radikálisokat, akik nehezményezték a bukott rendszer emberei iránt tanúsított kíméletet, csupán saját kielégítetlen hivatalvágyuk birizgálta (*Urbán Aladár*: Agitáció és kormányválság 1848 májusában, Történelmi Szemle 1970, 346. l.), azokkal az adatokkal azonban, amelyek igazolni volnának hivatva e nézet helyességét, egyelőre nem volt alkalmunk találkozni.

¹³ Mindezekről Széchenyi István naplója, 1848. máj. 8. SzLÖM VII (szerk. Károlyi Árpád). Bp. 1921, 310. l.; Bártfay László Károlyi György gr.-hoz. Pest. 1848 máj. 11, közli *V. Waldapfel Eszter* (szerk.): A forradalom és szabadságharc levelestára I, Bp, 1950, 234. l.; Paulay Ferenc Perényi Zsigmond br.-hoz, Pest, 1848. máj. 11. uo. I, 236. l.

¹⁴ Vö. *Steier Lajos* (szerk. és bev.): A tót nemzetiségi kérdés 1848—49-ben I, Bp, 1937, 17—18. l.

odaadó hívének. Hiszen ő még mindig ugyanazt a tisztséget birtokolja, amelyet az uralkodóház bizalmából már a forradalom kitörése előtt is viselt, vagyis (az erdélyi, a horvátországi és a határőrvidéki csapatok kivételével) az ország területén tartózkodó sorkatonaság egészének változatlanul ő áll az élén, s tisztségét most is ugyanolyan módon látja el, mint eddig.

Mert, igaz, márciusban az uralkodóház a forradalom nyomására hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon is, Ausztriában is különálló parlamentáris kormány létesüljön, s ezzel hallgatólagosan ahhoz is hozzájárult, hogy megszűnjék a birodalom kormányzatának korábbi nagyfokú központosítotttsága, sőt a magyar kormány önállóságáról rendelkező 1848 : III. törvényeikk, miután — ha nem is könnyen — végül csak elnyerte az uralkodói szentesítést, jogilag is megalapozta a végrehajtó hatalom kettéválasztását, amennyiben 6. paragrafusában — hogy most merőben a minket pillanatnyilag közelebről érdeklő hadügyeknél maradjunk — kimondotta, hogy Magyarországon „minden honvédelmi tárgyban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni”. Csakhogy Bécsben ezt az engedményt egyáltalán nem tekintik örök időkre szólónak, s addig is, amíg formailag is vissza nem vonhatják, igyekeznek olyan papirosrendszabályként kezelni, amelyből a forradalom előtt kialakult hadügy-igazgatási rendszer semmiféle megújításának szüksége nem vezethető le.

Az udvar meg az — alakilag most már ugyan parlamentáris és tagjai közé egy-két polgári származású politikust is befogadó, de udvarhűség dolgában elődjeitől miben sem különböző — osztrák kormány tehát — mintha a pozsonyi országgyűlés nem utasította volna el, hanem éppen hogy magáéivá tette volna a magyar kormány tevékenységi körének megnyirbálását követelő emlékezetes március 28-i királyi leiratban foglaltakat — a márciusi törvények szentesítése után is arra az álláspontra helyezkedik, hogy a Habsburgok fekete-sárga zászlajára felesküdtött teljes fegyveres erő irányításának továbbra is egyetlen kézben — a bécsi udvari haditanács, illetve a haditanács szerepét idővel átvenni szerintük egyedül jogosult *osztrák* hadügyminisztérium kezében — kell maradnia, a magyar kormány pedig, amely szerintük mindössze a magyar kancellária, a Helytartótanács és a magyar kamara feladatkörét örökölte, csupán olyan mértékben szólhat bele a hadsereg ügyeinek intézésébe, amilyen mértékben ezt ezek a Bécestől függő magyarországi kormányzások is megtehették eddig,¹⁵ vagyis jogosult lesz foglalkozni — mondjuk — a Magyarországon állomásozó csapatok elszállásolásával és élelmezésével, ezeknél csak kicsit is lényegesebb katonai természetű kérdésekbe azonban már maga sem ütheti bele az orrát. S ennek megfelelően a bécsi udvari haditanács meg az osztrák hadügyminisztérium egyelőre úgy jár el, mintha a magyarországi katonai kerületek igazgatásával megbízott főhadparancsnokok az osztrák örökös tartományokban működő társaikhoz hasonlóan a különálló magyar kormány létrejötte után és ellenére is merőben Bécestől függenének, Lederer pedig ezzel teljes egyetértésben egyelőre

¹⁵ Erről leghatározottabb formában az uralkodó Pietro Zanini altábornagy osztrák hadügyminiszterhez, Bécs, 1848. ápr. 27, ÖStA HHStA KA SP 1848 : 1441 és VTr (MRA) 1848 : 236. Hasonló értelemben nyilatkozik továbbá az uralkodó István főhg. nádornak, Bécs, 1848. ápr. 2, uo. SBPr 1848 : 442; uo. ÖMRPr 1848. ápr. 19/VTr (MRA) 1848 : 325; az uralkodó Zanininak, Bécs, 1848. ápr. 27, uo. SP 1848 : 1473; az uralkodó Theodor Baillet v. Latour gr. tábornagynak, az új osztrák hadügyminiszternek, Bécs, 1848. ápr. 29, uo. 1848 : 1501; az uralkodó a nádornak, Bécs, 1848. ápr. 28, uo. SBPr 1848 : 620; az uralkodó Latournak, Bécs, 1848. máj. 2, uo. SP 1848 : 1548 és VTr (MRA) 1848 : 410.

maga is csupán a hozzá Bécsből érkező parancsoknak hajlandó engedelmeskedni.

És az udvari körök a közvéleményt nem sietnek ugyan felvilágosítani arról, hogy „elvileg” miként óhajtják értelmezni a magyar kormány önállóságáról intézkedő törvényszövegeket, de hogy Lederer nem hajlandó hódolni a magyar kormány rendeleteinek, azt az ő mindennapi gyakorlati magatartása is kétségtelenné teszi. Ennek a magatartásnak törvénysértő mivolta pedig annyira nyilvánvaló, hogy mellette még az igazán béketűrő Batthyány-kormány sem mehet el szó nélkül. A kormány tehát már április 16-án szigorúan figyelmezteti a magyarországi főhadparancsnokokat arra, hogy a „törvény értelmében parancsaikat kizárólag ezen ministeriumtól veendő s minden engedetlenség törvény elleni ellenszegülésnek fog tekintetni”, magát Lederert meg, akit a közvélemény a nemzetőrség felfegyverzésével kapcsolatos korábbi akadémikuskodása miatt a birtokában lévő fegyverek eltulajánásával gyanúsít, egyidejűleg arra is felszólítja, hogy a budai fegyvertárat nyissa meg egy a kormány által kiküldendő vizsgálóbizottság előtt,¹⁶ s ezekről az intézkedéseiről néhány nap múlva a nyilvánosságot is szükségesnek ítéli tájékoztatni. Amikor azonban Lederer azt válaszolja, hogy a kormány utasításainak mégsem engedelmeskedhetik mindaddig, amíg a legújabb törvények értelmére nézve nem kap hivatalos útbaigazítást Bécsből is, Batthyányék — hogy az udvari körök a viláért se vádolhassák őket barátságatlan eljárással — készek haladékot biztosítani néki, s átmenetileg még a fegyvertár felülvizsgálatát is hajlandóak elnapolni.¹⁷

Érthető hát, ha azok, akiken nem lett úrrá olyasféle alaptalan hiedelem, hogy az udvar egyszersmindenkorra megbékélt a márciusban végbement forradalmi átalakulással, s akik ezért — joggal — mindennél fontosabbnak tartják, hogy a forradalom számottevő és megbízható fegyveres erőkre támaszkodhassék, az ellenforradalom viszont semmiféle fegyveres erővel ne rendelkezék Magyarországon, abból a kevés, de önmagában is sokatmondó értesülésből, amelyet Lederer és a magyar kormány viszonyának alakulásáról szerezhetnek, fölöttébb aggasztó következtetéseket vonnak le: egyfelől azt, hogy amíg Lederer és tisztjei parancsolnak a Magyarországon tartózkodó sorkatonaságnak, addig a forradalom sorsa a valóságban mégis teljesen az ellenforradalom kényétől-kedvétől függ, másfelől meg azt, hogy a kormány viszont képtelen elegendő erélyt fejteni ki ennek a helyzetnek a megváltoztatására.

S így a *Marczius Tizenötödike* már a Batthyányék Pestre jövetelét követő héten tehetetlenséggel vádolja a kormányt, amiért az működését nem éppen a magyarországi haderők élén álló ellenforradalmárok eltávolításával kezdte, holott ebbe az udvari körök igazán nem köthettek volna bele, hiszen akár kesztyűs kézzel is keresztülvihető volt volna. „Például Lederer katonai kormányzót, elismerve bokros érdemeit, meg kellett volna valami új rendkereszttel ajándékozni, a kormányzóságtól azonban egyszerűen felmenteni.” „Vagy olyan nagyon bízhatnak Batthyányi—Kossuthék azon kormányzóban, kit Metternich küldött nyakunkra?”¹⁸ Amikor pedig a kormány egy hét múlva nyilvánosságra hozza

¹⁶ Ld. az 1848. ápr. 16-i minisztertanácsi ülés határozatait, KLÖM XII (szerk. Sinkovics István), Bp, 1957, 37. l.

¹⁷ Vö. *Urbán Aladár*: Zehn kritische Tage aus der Geschichte der Batthyány-Regierung (10–20. Mai 1848), *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Historica* II, Bp, 1960, 94., 98–99. l.; *Urbán Aladár*: Az 1848. május 10-i katonai vérengzés a budai várban, HK 1968, 73. l.

¹⁸ Pest, ápril 19, MT 1848. ápr. 19, 30. sz. 119. l.

16-i intézkedéseit, a márciusi fiatalok vezető lapja még keményebb hangot üt meg: „Vígán vannak önök, kik hónaik alatt a tárcákat hordozzák, ha afféléket vártak, hogy a német ministerium azt fogja mondani: „Íme, tessék, Herr von Batthyányi. Itt van az országban vagy hatvanezer jól begyakorlott katona; itt van ennyi ezer fegyver; itt van ennyi millió pénz a cassámban, ennyi mázsa lőpor, ennyi ágyú, ennyi golyó.” Az efféle dolgok olyanok, hogy azé, a ki azt el tudja foglalni.” Nem a törvénykönyv szavain kell tehát rágódní, még ha egyébként azok is a kormány várakozásainak jogszerűségét bizonyítják, hanem „parancsolni kell tudni”. „Különbén nem megyünk semmire.”¹⁹ S újabb egy hét elteltével a lap a maga módján már a kormány mulasztásainak magyarázatát is megadja: „Batthyányi Lajos derék magyar ember, de nem ismeri a legjobb magyar közmondást: Ne higj a németnek.”²⁰

Ebben a magyarázatban pedig valóban nem kevés igazság rejlik. Mert Batthyány és miniszterársainak legtöbbje, habár az osztrák kormányról sok jóindulatot bizonyára maga sem tételez fel, az uralkodóház lojalitására továbbra is változtatlanul épít, s éppen azért igyekezik kerülni minden olyan lépést, amelyet Bécsben esetleg kihívónak minősíthetnének, nehogy épp maga változtassa át ezt a vélt lojalitást olyasféle ellenforradalmi hajlandósággá, amilyenről a radikális sajtó cikkezik, amilyennek a melengetését azonban — bármennyire tény is — Batthyányék egyelőre elképzelni sem tudják az udvarról. S ebből persze még nem következik, hogy Batthyányék teljes tétlenségre kárhoztatják magukat. De az bizonyos, hogy amit a közvélemény megtud tetteikről és tetteik kihatásairól, csak újabb meg újabb tápot adhat a baloldal amúgy is szakadatlanul növekvő ingerültségének.

A budai fegyvertár készleteinek felülvizsgálatát például — ha az eredetileg tervezett időpontban nem is — április 27-én végre sikerül lebonyolítania a kormánynak, mert Bécs, hogy valamivel maga is hozzájáruljon a kölesönös együttműködési készség látszatának fenntartásához, végül kegyesen megadja az engedélyt a vizsgálat megejtésére.²¹ A vizsgálat pedig napfényre hozza, hogy ugyanott, ahonnan Lederer állítása szerint már márciusban minden fegyvert kiszolgáltattak a nemzetőrségnek, még mindig 14 ezer lőfegyver található s eszerint teljességgel azoknak volt igazuk, akik nem ültek fel a főhadparancsnok úr meséinek, még ha ő tiszti becsületszavával próbált is ezeknek nagyobb nyomatékot adni.²² S azután a személyesen Bécsbe utazó Batthyány közbenjárására az udvari körök — hasonlóképpen Magyarország iránt tanúsított állítólagos jóindulatuk látszatának megőrzése végett — nagy nehezen arra is elszánják magukat, hogy — május 7-i keltezéssel — külön királyi rendeletet intézzenek a magyarországi főhadparancsnokokhoz, s ebben végre maguk is a magyar kormány iránti engedelmességre utasítsák őket.²³ Ez azonban megint legfeljebb

¹⁹ MT 1848. ápr. 26, 36. sz. 142. l.

²⁰ Pest. majus 4, MT 1848. máj. 4, 43. sz. 170. l.

²¹ Vö. *Urbán*. Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 73. l.

²² Vö. MT 1848. máj. 3, 42. sz. 166. l.; *Jókai Mór*: Charivari, 1848. máj. 7, JMCB II, 126. l.

²³ *Urbán*, Zehn kritische Tage, i. h. 101. l.; *Spira*, 1848 Széchenyije 207. l. — Mi több: az osztrák hadügyminisztert is arra utasítják ekkor, hogy ezentúl minden olyan döntés meghozatala előtt, amely a hadsereg egészét vagy a Magyarország határain kívül tartózkodó magyar csapatokat fogja érinteni, kezdjen tárgyalásokat magyar kollegájával. (Erről az uralkodó Latourhoz, Bécs, 1848. máj. 7, közli *Gelich Rikhárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben I. Bp, é. n. [1882], 17. l.) Csak éppen azt is ugyanekkor vélik szükségesnek kimondani, hogy az udvari haditanácsot végleg fel kell oszlatni és a császári hadsereg legfelső irányítását teljes egészében az osztrák hadügyminisztériumnak kell átvennie. . . [Ld. az uralkodó ilyen értelmű máj. 9-i és 11-i végzését, ÖStA HHStA KA VTr (MRA) 1848 : 579, ill. SPr 1848 : 1677.]

Batthyányékat nyugtathatja meg,²⁴ azokban viszont egyáltalán nem kelthet megnyugvást, akik tudják, hogy ha a Ledererhez hasonló urak akarnának engedelmeskedni a magyar kormánynak, akkor ezt már a márciusi törvények egyszerű elolvasása után, a törvények tartalmát most csupán megismétlő királyi kéziratok nélkül is megtehették volna, s akik ezért nem a főhadparancsnoki tisztséget viselő ellenforradalmárok címére küldött papirosutasításokban, hanem egyedül az ilyen elemek eltávolításában látnak biztosítékot.²⁵

Amikor tehát május 10-én híre fut Pesten a főhadparancsnokokhoz eljuttatott legújabb királyi rendeletnek, ez nem hogy csillapítón hatna a kedélyekre, hanem éppenséggel olajat önt a tűzre, amennyiben sokakat éppen arra ösztönöz, hogy haladéktalanul és minél látványosabban figyelmeztessék a kormányt: a nép nem éri be ezzel az intézkedéssel, amelyre az ellenforradalom ügynökei adott esetben nyilván ugyanúgy fittyet hányhatnak majd, akár a törvényekre, hanem a hadseregnek az ellenforradalmi szellemű parancsnoktól való maradéktalan megtisztítását követeli. És így — amit a jól értesültek már az előző éjszakára vártak²⁶ — most csakugyan megvalósul: 10-én Lederert is felkeresik a macskazenészek.

A macskazenét, amelynek kivitelezésére este kilenc és tíz között négyyszáz²⁷-öt száz főnyi sokaság indul el a Magyar utcából, ezúttal is a baloldal szélsőséges szárnyához, a Demokrácia Klubjához tartozó²⁸ „tanuló-ifjak, henyélfüggyvédek

²⁴ Erre csak egy példát: azt a harminc mázsányi löport, amelyet Lederer március végén Eszékre próbált csempészni, akkor azonban a nemzetőrség lefoglalt s amelyet azután Lederer április első felében is hasztalan követelt vissza az ez idő tájt még Pozsonyban tartózkodó kormányt Pesten képviselő Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmánytól, most Batthyányék — eleve is bizonyosra véve, hogy a budai főhadparancsnokság és fegyvertára immár valóban az ő rendelkezésük alá fog kerülni — ápr. 30-án simán visszaadatik a főhadparancsnokságnak. (Vö. Lederer a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmányhoz, Buda, 1848. ápr. 9. OL. '48MI, a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány iratai 1848 : 238; a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány Ledererhez, Pest, 1848. ápr. 9, uo.; Rottenbiller Leopold pesti alpolgármester a pesti tanácshoz, Pest, 1848. máj. 3, FL. PVL Közíg. 126; FL. PVL TJK 1848. máj. 5. : 6815.)

²⁵ Urbán Aladár nem tartja ugyan lehetetlennek, hogy a kormány maga is Lederer elmozdítására készült (*Urbán: Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 74. l. és Agitáció, i. h. 349. l.*), ennek a feltevésnek az igazolására azonban megint csak nem hoz fel adatokat. Ugyanő azt az állítást is megkockáztatja továbbá, hogy az 1848 : III. t.-c. nem rendelkezett világosan arról, ki fogja irányítani a Magyarországon működő katonai testületeket [uo. 347. l. és *Urbán Aladár: A Batthyány-kormány hadügyi politikájának első szakasza (1848. április—május), HK 1971, 211. l.*], ez azonban a szóbanforgó törvények helyes értelmezésének bajosan minősíthető (hiszen a törvények a valóságban — láttuk — nagyon is határozottan leszögezte, hogy Magyarországon „minden honvédelmi tárgyakra Ő Felsége a végrehajtó hatalmat kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni”), s ezért egyedül megfogalmazójának olyatén szándékával magyarázható, hogy a máj. 7-i királyi körrendeletet (amely mellesleg maga is az 1848 : III. t.-c.-ből vezette le a magyarországi főhadparancsnokoknak a magyar kormánytól való függőségét) a törvényekhez képest előrelépésnek és a körrendelet kicsikarását Batthyány számottevő sikerének, azokat pedig, akiket a körrendelet kihozsátása nem volt képes megnyugtatni, kivétel nélkül forrófejű túlzóknak tüntesse fel.

²⁶ Vö. *Urbán, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 75—76. l.*

²⁷ *Szilágyi Sándor: A magyar forradalom története 1848- és 49-ben. Pest, 1850, 46. l.*

²⁸ *Plathy, i. h. II, 40. l.* — Amiből kitűnik, hogy helytelenül jártam el, mikor korábban ezt a macskazenét az előző napokban rendezettekkel egyetemben a Márciusi Clubb műveként, a Márciusi Clubbot pedig a márciusi fiatalok összességének szervezeteként tárgyaltam (*Spira György: A magyar forradalom 1848—49-ben, Bp, 1959, 176. l.*), s hasonlóképpen helytelenül jár el Urbán Aladár is, aki a májusi macskazenék megszervezését még ma is a márciusi fiatalok összességének tulajdonítja (*Urbán, Agitáció, i. h. 349—356. l.*) s ennek a tévedésnek a folyományaként azután — mint még látni fogjuk — a márciusi baloldal egész ekkori politikai vonalvezetését tévesen mutatja be.

s holmi járdatapodók” szervezik,²⁹ de — jelül annak, mennyire nem csupan emezek vannak már tisztában Lederer tevékenységének ellenforradalmi jellegével — kezdeményezésük most a város lakóinak annyiféle egyéb csoportjában is támogatásra talál, amennyit egyszerre megmozgatni Pesten ekkor már hosszú hetek óta semminő más célkitűzéssel nem lehetett volna: a felvonulók között éppúgy akad mérnök és hírlapíró,³⁰ mint egyetemista³¹ vagy céhlegény,³² sőt céhbeli mester is,³³ s — ami Pest városában különösen szembeszökő lehet — ez alkalommal még a német szabó céh zsidóellenességéről nevezetes legénységének képviselői is békén együtt menetelnek a zsidó orvostanhallgatókkal.

A május 10-i maeskazene azonban nemesak az általa utcára szólított tömeg méreteiben és összetételében tér el a korábbiaktól, hanem kimenetelében is. Ezt a maeskazenét ugyanis nem magukat sorsuknak megadó pennarágók kénytelenek elszenvadni, hanem olyan férfiú fogadja, aki rendkívül kényes . . . az a folytatás kívánkoznék ide: becsületére, de hát ez mégsem volna helyén, hiszen most már köztudomású, hogy becsületszavával igencsak könnyen dobálózik, — mondjuk ezért inkább: aki rendkívül kényes arra, hogy véle holmi rebellis civilbanda ne packázzék, s aki ráadásul fegyverrel is bőségesen, mindenki másnál bőségesebben rendelkezik. Lederer tehát már jó ideje felkészült arra, hogy ha üt az óra, méltóképpen, vagyis amúgy katonásan visszavágyjon a csendháborítók-nak, s most, amikor egy besúgótól már kilenc óra tájban megtudja, hogy rövidesen csakugyan itt lesznek a maeskazeneszek,³⁴ azonnal intézkedik is.

És a továbbiakban minden úgy is alakul, amint eltervezte. Szállása a várbeli Szent György piacára néző Teleki-palotában, azaz a fegyvertár és a főhadparancsnokság löszomszédságában lévén, az általa kiszemelt válogatott alakulatok a haditudományok szabályai szerint elrejtőznek ebben a két középületben, s pissenés nélkül meglapulnak bennük addig, amíg a tér zsúfolásig meg nem telik a gyanútlan felvonulókkal. Majd pedig, tapasztalván, hogy a várakozásnak megfelelően fegyvertelenül érkező, de a védtelen katonaságra nézve persze így is rendkívül veszedelmes jövevények immár mind felsorakoztak a Teleki-palota előtt, szépen előbújnak állásaikból, példás gyorsasággal közrefogják őket, s azután — anélkül, hogy akár egyetlen szóval is oszlásra hívnák fel az egybegyűlteket — mindenfelől rájuk rontanak, karddal, szuronnal és puskaggal oktatta mőresre ezeket a tiszteletnemtudókat,³⁵ sőt a véletlenül

²⁹ Így Bártfay László a 13. jegyzetben már hivatkozott levelében, i. h. I, 235. l.

³⁰ Ott van pl. egy Csabay nevű mérnök, valamint Bogáti Ferenc, a *Nemzeti* munkatársa (vö. Opp. 1848. máj. 11, 27. sz. 106—107. l.).

³¹ Hyen pl. Novai Sándor bölcsészhallgató (vö. Pest, május 13, BH 1848. máj. 17, 838. sz. 470. l.) vagy Burger József zsidó orvos (vö. *Urbán Aladár*: 1848-as forradalmunk első áldozata. *Communications ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica* 41, Bp, 1967, 154—155. l.).

³² Pl. Szeiszer János és Rukasovits János szabólegények személyében (vö. *Jókai*, Charivari, 1848. máj. 14. JMCB II, 140. l.; Franz Schmidt budai városkapitány Perczel Mórhoz, a belügyminisztérium rendőri osztályának vezetőjéhez, Buda, 1848. máj. 15, OL '48ML BM ált. 1848 : 1543).

³³ Hyen pl. Papp Ferenc (polgárjoggal is rendelkező) budai szabómester (vö. *Jókai*, Charivari, 1848. máj. 14, JMCB II, 140. l.) és Karl Eden pesti órásmester [akinek a részvételére ld. a *Pesti Hírlap*nak a máj. 10-i vérengzés ügyében kiküldött vizsgálóbizottság második, máj. 13-i üléséről szóló tudósítását, közli *Pap Dénes* (szerk.): *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848—1849 I*, Pest, 1868, 95. l.].

³⁴ Erről *Jókai*, Charivari, 1848. máj. 18, JMCB II, 157. l.

³⁵ A vérengzés történetéről részletes és alapos leírást ad (s ennek során helyesen igazítja ki az én korábbi leírásaim pontatlanságait is) *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 76., 85—88. l., ill. 46., 85., 93. jegyzet.

éppen ekkor erre vetődött békés járókelőket,³⁶ de még a készülő macskazenéről elsőül hírt hozó s azután a további fejlemények iránti kíváncsisága által vesztére itt tartóztatott tulajdon besúgójukat is,³⁷ — míg végül vagy húsz vérbe fagyott ember nem marad a kövezeten.³⁸

A baloldal és Batthyányék kenyértörése

A Lederer által rendezett vérengzés persze határtalan felháborodást kelt Pesten, s a felháborodásban ezúttal a miniszterek többsége is osztozik,³⁹ a kormány tehát még az éjszaka folyamán vizsgálóbizottságot küld ki a merénylet kezdeményezőinek és részeseinek kinyomozására, Lederer pedig a vizsgálatról féltében — István nádor tanácsára — már másnap délben lélekszakadva útnak ered a szerette Bécs felé,⁴⁰ hogy lábát soha többé ne tegye Magyarország földjére. Ezek a fejlemények azonban utólag már nem másíthatják meg a történeteket, nem feledtethetik azt a tényt, hogy ugyanott, ahol a márciusi fiatalok és szövetségeik március 15-én véráldozat nélkül győzelemre tudták vinni a forradalmat s a következő hetekben is elejét tudták venni a császári csapatok fegyveres ellenforradalmi fellépésének, ugyanott ugyanezek a csapatok röviddel a törvényes kormány hatalomra kerülése után már polgárvért mertek ontani — bizonyosságul annak, hogy a reakció erői valóban csak az adandó alkalomra várnak, s hogy az a békülékeny politika, amelyet a kormány ezekkel az erőkkal szemben folytat, nem hogy nem tartja távol, hanem éppenséggel bátorítja az ellenforradalmat. Az ebből fakadó keserűség pedig most már nemcsak a baloldal legszélsőségesebb elemeit készíti szenvedélyes kormányellenes támadásokra, hanem azokat a márciusi fiatalokat is, akik magát az elmúlt napok macskazenehadjárátát talán nem helyeselték, azt azonban természetesen még kevésbé helyeselhetik, hogy az ellenforradalmárok kedvükre garázdálkodjanak Pesten s bárkit is fegyveres erővel gátoljanak meg véleményének szabad kinyilvánításában, sőt egyik napról a másikra szembefordítja a kormánnyal a liberális nemesi politikusoknak egy kisebb, illúzióktól — úgy látszik — mentes csoportját is.

A kormánypolitikával szembehelyezkedők körének hirtelen kiszélesedéséről már a budai vérengzést követő reggelen bárki megbizonyosodhatik, aki el látogat a pesti megyeházára. A megyeházán ugyanis történetesen ezen a héten ülészik első ízben Pest megyének az a választmánya, amely az új törvények

³⁶ Ld. a máj. 10-i vérengzés ügyében kiküldött vizsgálóbizottságnak Batthyányhoz intézett máj. 19-i zárójelentését, közli *Pap Dénes* I, 106. l.

³⁷ Erről a 34. jegyzetben már idézett cikk.

³⁸ *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 87. l. — A sebesültek közül azután egy, a 31. jegyzetben már említett Burger József máj. 28-án bele is hal sérüléseibe (*Urbán*, 1848-as forradalmunk első áldozata, i. h. 154—157. l.). Az egykorú sajtó ezen kívül név szerint még egy sebesültnek, a 30. jegyzetben említett Bogáti Ferencnek az elhunytáról ad hírt (Opp. 1848. máj. 11, 27. sz. 107. l.), ez a hír azonban téves értesülésen alapul, amit már csak az is mutat, hogy Bogáti a későbbiekben is hírlapírói tevékenységet fejt ki. — Megjegyzendő továbbá, hogy István főhg. a történekről beszámoló jelentésében [a nádor a királyhoz, Buda, 1848. máj. 11, ÖStA HHSStA KA VTr (MRA) 1848 : 633] a sebesültek számát csak tucatnyira taksálja, ő azonban nyilvánvalóan enyhíteni törekszik a fegyveres fellépés súlyát, bár azt egyébként teljes mértékben szükségesnek minősíti.

³⁹ Vö. *Spira*, 1848 Széchenyije 212. l.

⁴⁰ *Urbán*, Zehn kritische Tage, i. h. 105—106. l.; *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 77—79. l.

értelmében⁴¹ átvette a korábbi megyei közgyűlések hatáskörét (s amelynek a tagsága immár nem egyedül a megyebeli nemesurakból és honoráciorokból tevődik össze, hanem kiterjed a parasztság képviselőire is⁴²), a választmány pedig kötelességének érzi, hogy 11-én sorra kerülő ülését az előző éjszaka eseményeiből leszűrendő tanulságok megvitatására is felhasználja. S ezen az ülésen azután rendre olyan szónoklatok hangzanak el, amelyeket a kormány legrosszabb idegzetű tagja, Széchenyi csak az „iszonyatos” szóval tud jellemezni.⁴³ Mégpedig nem is a jelenlévő márciusi fiataloknak s nem is pusztán annak a Nyáry Pálnak a szájából, akit most is mindenekfölött személyes hatalomvágy mozgat,⁴⁴ hanem olyan feddhetetlen jellemű és mértéktartó férfiakként ismert nemesurak részéről is, amilyen Patay József, a liberális és konzervatív földbirtokosokat egyaránt tömörítő Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke vagy Teleki László gróf, a pesti liberális klub, a Radikál Kör elnöke.

S persze, hogy most még az a Teleki is kikel a kormány ellen, akit más-különbön éppen Széchenyihez, de Batthyányhoz is igen szoros baráti kötelékek fűznek,⁴⁵ nincs teljesen előzmények nélkül. Hiszen a Horvátországban folyó szeparatista szervezkedés hallatán Teleki a Radikál Kör nevében már április végén egy „országos toborzás útján önkénytesekből . . . összeállítandó” magyar „hadseregnek felállítását” indítványozta a kormány elé terjesztett petíciójában.⁴⁶ Az azonban, ami a 11-i ülésen történik, ehhez mérten is hatalmas előrelépésként könyvelhető el. Mert Teleki és társai, az elmúlt éjszakán láthatóan rádöbbenvén arra, hogy Magyarország felemelkedését mégsem egyedül s nem is elsősorban Horvátországból fenyegeti veszély, többé nem érik be azzal, hogy csupán egyes pontokon bírálják Batthyányékat, hanem — felülemelkedve az egyébként bennük is mélyen gyökerező liberális szemléleten s meghökkentően közel kerülve a korábban szinte kizárólag a márciusi fiatalok által képviselt állásponthoz — egyszeriben oda nyilatkoznak, hogy a legfrissebb fejlemények fényében immár politikájának teljesen új alapokra helyezését s a mindennapi gyakorlat síkján is ezzel összhangban lévő intézkedések foganatosítását várják el a kormánytól. Így most már nemesak azt, hogy végre valóban és halogatás nélkül meg fogja teremteni az önálló magyar hadsereget, hanem többek között azt is, hogy „Lederer t hivatalából kiteszi”, a budai főhadparancsnokságot meg „rögtön feloszlatja s helyette másikat alakít”. Végezetül pedig azt sem mulasztják el leszögezni, hogy ha a kormány netalán nem hajlanék a jó szóra, akkor támogatásukat meg fogják vonni tőle, sőt kertelés nélkül világgá fogják kürtölni, hogy „nincs független kormányunk!” S azután, hogy Batthyányék mielőbb megismerhessék nézeteiket, nyomban küldöttséget menesztnek a nádorhoz.⁴⁷

⁴¹ I. d. az 1848 : XVI. t.-c. 2. §-át.

⁴² Persze nem túlságosan tág keretek között (vö. *Spira György*: Parasztságunk és az első magyar polgári forradalom nemesi vezetése, *Századok* 1948, 116—119. l.).

⁴³ Széchenyi Lunkányi Jánoshoz, Pest, 1848. máj. 11, OL családi levéltárak, a Széchenyi gr. család levéltára, Lunkányi-hagyaték 1.

⁴⁴ Ezt részletesen és meggyőzően bizonyítja *Urbán*, *Agitáció*, i. h. 353—357., 363—364. l.

⁴⁵ Vö. *Horváth Zoltán*: Teleki László I, Bp, 1964, 67—69., 111—113. l.

⁴⁶ Teleki László gr., a Radikál Kör elnöke és Reök István jegyző a kormányhoz, Pest, 1848. ápr. 30, közli *Pap Dénes* I, 65—67. l.

⁴⁷ Az ülés lefolyásáról *Urbán*, *Zehn kritische Tage*, i. h. 105—106. l. és *Urbán*, *Az 1848. május 10-i katonai vérengzés*, i. h. 78. l., valamint (az Urbán által használt forrásokon kívül) *Pest Megyei Levéltár*, Budapest, *Pest-Pilis-Solt vm. levéltára KJK* (választmányi ülési jegyzőkönyv) 1848. máj. 11 : 3311/a és *Jókai*, *Charivari*, 1848. máj. 14, *JMCB* II, 142. l. (Az idézetek az utóbbi helyről.) — Megjegyzendő, hogy ebben a választmányi ülésben Urbán némely egykorú sajtótudósítások pontatlan közlései nyomán a márciusban alakult és április közepén megszűnt

Mindazonáltal a leghevesebb támadást a Batthyány-kormány ellen 11-én nem a megyei választmány intézi, hanem a *Marcius Tizenötödike* este megjelenő számában a lap szerkesztője, Pálfi Albert. Pálfi ugyanis ezúttal már nem ilyen vagy amolyan rendszabályokat követel a kormánytól, s nem ezek bevezetésétől teszi függővé, hogy a továbbiakban miként ítélje meg Batthyányékat, hanem a maga részéről máris „a legelhatározóbb bizodalmatlanságot” nyilvánítja „a jelen renyhe ministerium ellenében”, mint amelynek tagjairól az elmúlt éjszakán végérvényesen bebizonyosodott, hogy ha mégoly „cifra historiai nevek” viselői is, „kormányra teljesen alkalmatlanok”, s oda lyukad ki, hogy a történetek után nincs helye többé türelemnek, hogy az ország élére haladéktalanul új kormányt kell állítani, ezt pedig Nyárynak kellene megalakítania Kossuth közreműködésével.⁴⁸

Pálfi állásfoglalása azonban még mindig nem az utolsó szó; az utolsó szót a kormány baloldali ellenzékének nevében most az a népgyűlés mondja ki, amelyet — mihelyt sikerül kieszközölnie a megrendezéséhez szükséges engedélyt, azaz ugyancsak 11-én este — a Marciusi Clubb hirdet meg másnap reggelre a múzeum piacára elsősorban abból a célból, hogy tömegtámogatást szerezzen az önálló magyar hadsereg létrehozását sürgető követelésnek.⁴⁹ S annak, ami ezen a gyűlésen hangzik el, nemcsak a múzeum előtt 12-én felsorakozó négyezer főnyi⁵⁰ sokaság számszerű nagysága ad nyomatékot, hanem az is, hogy a gyűlés szóvivői olyan emberek, akik az előző hetekben következetesen tartózkodtak tömegmegmozdulások szervezésétől — egyikük Vasvári,⁵¹ aki áprilisban a munkások körében élvezett korábbi személyes népszerűségét is kész volt kockára vetni, csak hogy elejét vegye a forradalom táborán belüli ellentétek elmélyülésének, másikuk meg Petőfi, aki április 1. óta akkori emlékezetes bejelentéséhez híven, ha össze nem törte is, mind ez ideig valóban szintén hagyta kardját —, olyan emberek tehát, akiről még politikai ellenfeleknek is el kell ismerniök, hogy ha most egyszerre kilépnek eddigi hallgatásukból, akkor ezt nyilván csak azért teszik, mert úgy érzik, hogy a forradalom ügye különben jóvátehetetlen károsodást szenvedne.

Márpedig ezúttal már Petőfiék sem képesek fékezni magukat, sőt Petőfi még Pálfiénál is kíméletlenebb hangot üt meg, mikor egyenesen azt kiáltja oda a kormánynak:

megyei közbátorsági választmánynak „valamiféle újjáéledése”-t látja megnyilvánulni, a valóságban azonban ez, ha szelleme emlékeztetett is a forradalmi választmány üléséire — mint a fentidézett jegyzőkönyv is tanúsítja — a megye új közigazgatási vezetőtestületének szabályos összejövetele volt.

⁴⁸ MT 1848. máj. 11, 49. sz. 194—195. l.

⁴⁹ Erre nézve ld. a gyűlést meghirdető közleményt uo. 195. l. — Hogy az önálló hadsereg megteremtésének gondolatát korábban sem egyedül Teleki vetette fel, hanem a márciusi baloldal is osztotta, azt mutatja pl. Pest majus 4, MT 1848. máj. 4, 43. sz. 170. l. és *Jenő*: —, MT 1848. máj. 10, 48. sz. 191. l. s kiemeli már *Fekete Sándor*: A márciusi fiatalok, Bp, 1950, 102—103. l.

⁵⁰ Erről *Josef Kehrer*: Die Ereignisse von 14ten und 15ten März 1848 in der Stadt Pest . . . OSzK Kit Quart. Germ. 713, 1848. máj. 12., 1, 30. f. — Itt megjegyzendő, hogy a gyűlés résztvevőinek számát a *Budapesti Híradó* csupán 1—2 ezer főre taksálja (BH 1848. máj. 17, 838. sz. 470. l.), attól azonban, hogy hitelt adjunk ennek a közlésnek, visszatartóztat az a megfontolás, hogy a gyűlés jelentőségét a szervezkedő ellenforradalomnak ez a szósöve nyilván minden módon kisebbiteni igyekezett, amiről félremagyarázhatatlanul árulkodik beszámolójának gyűlölködő hangja is. Josef Kehrer közlésének helytálló voltát viszont nincs okunk kétségbe vonni, hiszen Kehrer maga is konzervatív férfiú volt, s így nem minősíthető a márciusi fiatalok javára elfogult személynek.

⁵¹ Vö. *Egressy Ákos*: Emlékeim az 1848—49-dik évi szabadságharc idejéből, Bp, 1893, 6. l.

— Én e ministeriumra nem a hazát, de egy magamat, sőt a kutyámat sem bízám.⁵²

Hanem Petőfi (aki nemcsak azokat az illúziókat nem osztja, amelyeket Batthyányék táplálnak az uralkodóház iránt, de azokat sem, amelyekkel Pálfi övezi Nyáry személyét, s egyébként is van annyira józan ember, hogy továbbra lemondassék meg az erőviszonyok tényleges állásáról) a kormány azonnali lemondását Pálfitól eltérően még ez alkalommal sem követeli („a kocsis — fogja utóbb külön is hangsúlyozni — nem azért csattant ostorával, hogy lovai kidőljenek a rúd mellől, hanem hogy sebesebben haladjanak”⁵³) s a gyűlés kitűzött programján csupán annyiban megy túl, amennyiben az önálló hadsereg megteremtésével együtt most sürgeti a népképviselői országgyűlés mielőbbi egybehívását is (hogy azután ez a testület a parlamentarizmus szellemében állandó és szigorú ellenőrzést gyakoroljon a kormány működése felett). A hallgatóság pedig szavaira „egyet-földet rázó ,fegyverre’-kiáltás”-sal válaszol,⁵⁴ majd egyhangúlag úgy határoz, hogy akaratanak tolmácsolása végett halogatás nélkül küldöttséget meneszt a kormányhoz (s ebbe a küldöttségbe — jelöl annak, hogy Petőfiék hívó szavára most, akár az immár történelmiekké lett márciusi napok népgyűléseire, újból ezrével jöhettek el a múzeum elé munkások is, de a munkások Petőfiékben mégsem látják már teljességgel a maguk embereit — Petőfin és más márciusi fiatalokon kívül Táncsicsot és a céhlegények körében április közepe óta felülmúlhatatlan népbarátként tevékenykedő kormányügynököt, Glenbay Károlyt is bevásztja).⁵⁵

⁵² Vö. *Petőfi Sándor*: Pest, augusztus 10-én 1848, PSÖM V (szerk. V. Nyilassy Vilma—Kiss József), Bp, 1956, 113. l.

⁵³ *Petőfi Sándor*: Pest, május 27. 1848, PSÖM V, 92. l.

⁵⁴ *Egressy* 6. l.

⁵⁵ Mindezekről Egressyn kívül Opp. 1848. máj. 12, 28. sz. 110—111. l.; Reform 1848. máj. 14, 12. sz. 96. l.; Munkások Ujsága 1848. máj. 21, 8. sz. 115. l.; *Degré Alajos*: Visszaemlékezéseim II, Bp, 1883, 25. l. Megemlítendő továbbá, hogy a gyűlés körülményeiről és kimeneteléről újabban részletes leírást ad Urbán Aladár is [*Urbán Aladár*: Petőfi népgyűlése körül (A költő 1848 májusi közéleti szerepéről), *Kritika* 1969/11, 32—35. l., ill. *Urbán*, *Agitáció*. i. h. 344—366. l.], ő azonban az események rajzát azzal a feltevéssel egészíti ki, hogy a gyűléssel Petőfinek eredetileg messzebbmenő céljai voltak, hogy Petőfi a gyűlésen eredetileg — Pálfival egyetértésben — a Batthyány-kormány lemondását és egy új, Nyáry elnökelete alatti kormány megalakítását készült követelni, s hogy ettől a szándéktól csupán a gyűlés megnyitása után állott el, rádöbbenvén, hogy a múzeum előtt nem sereglett össze akkora tömeg, amekkorára számított. Mi több: ezt a feltevést Urbán még egy másikkal is megtoldja, amely szerint a baloldal már a máj. 10-i macskazene megrendezésével is a Batthyány-kormány visszalépését és Nyáry hatalomra kerülését akarta kierőszakolni. Ezek a feltevések azonban nem látszanak megalapozottaknak:

1. Hogy Nyáry már máj. 10 előtt is gondolt a kormányhatalom átvételére s hogy elgondolásait Pálfi is helyeselte, az nyilvánvaló: kellőképpen bizonyítja ezt a *Marcius Tizenötödikének* egy máj. 3-i szerkesztői nyilatkozata, amelyre Urbán is hivatkozik s amely szerint Nyáry. „ha nálunk egy bátrabb és erélyesebb politikának fogna órája ütni, . . . egy újabb kombinációban saját pártunknak jelöltje ledd” (MT 1848. máj. 3, 42. sz. 166. l.). Arra azonban, hogy Nyáry törekvéseivel csakugyan a baloldal egésze azonosította volna magát, semmiféle bizonyíték nincsen. Ellenkezőleg: Pálfit szóbanforgó nyilatkozatának közzétételére éppen egy másik márciusi fiatalnak a lap előző számában megjelent Nyáryt támadó cikke (*Vácz*: —, MT 1848. máj. 2. 41. sz. 163. l.) készítette. S a *Marcius Tizenötödikében* — mint Urbán is elismeri — történetesen éppen Pálfi nyilatkozatával egyidejűleg látott napvilágot a lap főmunkatársának, Csernátoui Lajosnak egy cikke is, amely meg egyenesen a Batthyány-kormány további fennmaradása mellett foglalt állást.

2. Már ebből is kivüláglig egyrészt az, hogy a *Marcius* korántsem csak Pálfi nézeteinek szokott volt hangot adni, másrészt az, hogy Pálfi megnyilatkozásának korántsem mindig tükrözték

Csakhogy a kormányt egyelőre az ellenzéki hangok felerősödése és meg sokasodása sem képes irányváltoztatásra bírni, mert amit Lederer művelt május 10-én, azt Batthyányék maguk is mélységesen elítélik ugyan, az ellenforradalom készülődésének jelét azonban ebben sem akarják meglátni, csupán egyéni rosszakaratot olvasnak ki belőle. A kormány által kinevezett vizsgálóbizottság tehát tisztázza ugyan a 10-i vérengzés körülményeit s megállapítja, hogy a felelősség érte egyáltalán nem a tüntetőket, hanem egyedül a másik felet terheli, a vizsgálat írományait azonban a hadügyminisztérium végezetül éppen a budai főhadparancsnoksághoz teszi át a szükséges intézkedések eszközlése végett, a főhadparancsnokság pedig — mint előre is sejthető volt — szépen elsüllyeszti őket. S a kormány még 11-én arra utasítja ugyan a Bécsben székelő Esterházy Pál herceget, a király személye körüli minisztert, hogy járja ki

a baloldal egészének nézeteit. Pálfi és Petőfi máj. 11-i nézetazonosságát tehát — amit Urbán főként azzal próbál valószínűsíteni, hogy a máj. 12-i népgyűlést meghirdető felhívás Pálfinak a Batthyány-kormány lemondását és Nyáry miniszterelnökségét követelő cikkével egyidejűleg jelent meg a *Marcius Tizenötödikében* — az a körülmény, hogy mindkét közlemény ugyanazon a napon és ugyanabban a lapban került napvilágra, még egyáltalán nem bizonyítja. De nem bizonyítja ezt Urbán másik érve sem, az tudniillik, hogy ekkori kormányellenes kirohanásaik miatt utóbb, máj. 15-én — mint még magunk is látni fogjuk — Pálfit és Petőfit *együtt* hazaárulózza le nyilvánosan a kormány rendőrségének egy embere; ebből ui. semmi egyéb nem olvasható ki, mint hogy a kormány rendőrségének szemében az, aki „a legelhatározóbb bizodalatlanságot” nyilvánította a minisztérium iránt, és az, aki kijelentette, hogy a minisztériumra a kutyáját sem bízna, *egyaránt* megbélyegzendőnek minősült — még, ha *teljes* nézetazonosság nem fűzte is össze az illetőket.

3. Azt, hogy a máj. 10-i macskazenét nem a baloldal egésze szervezte, már láttuk. S ez persze nem zárja ki, hogy Nyárynak és híveinek valóssággal kapóra jött az, ami máj. 10-én történt, ebből azonban még nem lehet arra következtetni, hogy akár csupán Nyáry vagy Pálfi is közreműködött volna a macskazene szervezésében. Ilyesmit egyébként határozott formában maga Urbán sem állít; ő pusztán arra hívja fel a figyelmet, hogy a *Marcius Tizenötödike* némelykor helyeslően nyilatkozott a macskazenéről. Azt viszont ő is elismeri, hogy máskor meg ugyan-ez a lap éppenséggel helytelenítően nyilatkozott az efféle megmozdulásokról. A Marcius állásfoglalásai tehát szintén nemcsak Pálfi személyes közreműködését nem bizonyítják, de még azt sem, hogy ő maga akár csak tétlen helyeslőjük volt volna a mások által rendezett utcai tüntetéseknél.

4. Hogy Petőfi rokonszenvezett volna Nyáryval, azt Urbán csupán sugallja olvasóinak — mikor egyfelől emlékeztet arra, hogy a májusi napokban Petőfi és Nyáry egyaránt tagja volt a *Nép Barátja* megindítására küldött választmányynak, másfelől viszont említés nélkül hagyja, hogy ezt a választmányt természetesen korántsem csupa egymással mindenben egyetértő személyből alakították —, arra ellenben kísérletet sem tesz, hogy érdemlegesen is bizonyítsa Petőfi Nyáry iránti rokonszenvének meglétét. És ez tökéletesen érthető is. Hiszen Petőfi jó szót sohasem vesztegetett Nyáryra, elítélően, sőt megvetően viszont annál többször írt róla. Így pl., amikor feljegyzéseiben megörökítette, hogy márc. 15-én mint táblabíráskodott Nyáry a városházán, hogy ekkor hogyan áradozott a rend megőrzésének szükségéről s hogy másnap miként szállt vitába azokkal, akik a forradalmat forradalomnak merészelték nevezni (*Petőfi Sándor: Históriai jegyzetek, PSÖM V, 141. l.*). Arról nem is beszélve, hogy Nyáry ápr. 1-i szereplését Petőfi nyomatásban — és pedig éppen május elején — közzétett naplójában is jónak látta kipellengérezni, mint amely miatt „esett . . . csorba dicsőségünkön” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából, 1848. ápr. 1, PSÖM I V, 85. l.*). Azt tehát, hogy Petőfi Nyáry kormányra kerülésén kívánt volna buzdólkodni, egyszerűen lehetetlen feltételezni.

5. Végül azt, hogy Petőfinek csalódást okozott a máj. 12-i népgyűlésre felvonult tömeg nagysága, Urbán azzal igyekszik valószínűsíteni, hogy a gyűlés részvevőinek számát a *Budapesti Híradó* nyomán maga is mindössze 1—2 ezer főben jelöli meg. Ennek indokolatlanságát azonban talán már sikerült bizonyítanunk az 50. jegyzetben. Azt pedig, hogy Petőfi a gyűlésen ténylegesen megjelent 4 ezer főnyi tömeget is elégtelennek tartotta volna egy a kormány azonnali eltávolítását célzó támadás megindításához — ha csakugyan ilyesmit tervezett volna —, azt csupán olyan valaki hiheti, aki megfedlekkezik arról, hogy ugyanő pl. márc. 15-én ennél jóval kisebb tömeg élén is neki mert vágni a forradalomnak.

Lederer visszatérését és a vizsgálóbizottság előtt leendő megjelenését, mikor azonban kiderül, hogy Lederert mégsem küldik vissza, hanem ehelyett soron kívül tábornaggyá léptetik elő, Batthyányék simán belenyugszanak ezekbe a fejleményekbe, sőt feltehetően még örülnek is annak, hogy Lederer távollmaradásának jóvoltából elkerülhetik a véle való következetes leszámolást (hiszen ez őket könnyen olyan látszatba hozhatná, mintha általában is le akarnának számolni a császári hadsereggel), s másodjára már csak annyit kérnek az uralkodótól, hogy a tábornagy urat egyszerűen mentse fel főhadparancsnoki megbízatása alól (ami azután az ő különben is régóta esedékes nyugdíjazásával meg is történik).⁵⁶

Ha pedig a kormány még a maga kezdeményezéseinek is csak ennyire fogyatékosan szerez érvényt, akkor képzelhető, mennyivel kevésbé lehet kész érvényre juttatni Telekiék vagy pláne Petőfiék kezdeményezéseit. Ha tehát például Petőfiék az országgyűlés azonnali egybehívását követelik, Batthyány erre elegendőnek találja azt válaszolni, hogy amikor itt lesz az ideje, az országgyűlés úgyszólván össze fog ülni. Vagy ha Telekiék a főhadparancsnokság gyökeres újjászervezését követelik, a kormány tagjai ennek a követelésnek is hasonló igyekezettel tesznek eleget, amennyiben a főhadparancsnokság élére az ügyvitel folyamatosságának biztosítása végett sietve ideiglenes parancsnokot állítanak, méghozzá annak a Moritz Heinrich von Boineburg báró altábornagynak és budai hadosztályparancsnoknak a személyében, aki a maga szakállára a Lederer szökését követő órákban, rangidős tiszt lévén, már úgyszólván átvette a főhadparancsnokság irányítását⁵⁷ s aki semmivel sem külön megfutamodott főnökénél. Legkevésbé pedig a kormány éppen Petőfiék és Telekiék legfontosabb követelésének, az önálló fegyveres erők megteremtésére irányuló egybehangzó követelésüknek hajlandó engedni.

Mert a kormány kezdettől fogva maga is gondoskodni kíván ugyan arról, hogy megfelelő nagyságú és megbízható fegyveres erőkre támaszkodhassék, ezeket azonban — hogy a közbirodalmi érdekeket mindenek fölé helyező udvari körök rosszállását fel ne idézze — a császári hadsereg egységének megbontása nélkül szeretné biztosítani a maga számára. Nevezetesen: a kormány megalakulása óta azon munkálkodik, hogy Béccsel folytatandó barátságos tárgyalások útján keresztülvigye a Magyarországon állomásozó idegen csapatoknak a pillanatnyilag az osztrák örökös tartományokban fekvő magyarországi csapatokkal való feleseresítését. S minthogy ennek a cserének a megvalósítását április folyamán háromszor is eredménytelenül sürgeti, a minisztertanács április 26-án végül határozatot hoz egy a császári hadseregtől független tízezer főnyi „önkéntes őrsereg” esetleges megszervezéséről is.⁵⁸ Ezt a határozatot azonban nyilvánvalóan maguk megfogalmazói sem azzal a szándékkal alkotják meg, hogy azután

⁵⁶ Mindezekre ld. *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 79—80., 88., 90. l., valamint ÖStA HHStA KA ÖMRPr 1848. máj. 14/VTr(MRA) 1848 : 781—782 és 1848. jún. 10/VTr(MRA) 1848 : 976. — Megemlíthető itt továbbá, hogy rövidesen — s ugyancsak soron kívül — előléptetik a máj. 10-i vérengzés lebonyolításában különösen kitűnt két beosztott tisztet, Friedrich v. Zedtwitz gr. őrnagyot és Enrico Cerrini de Monte Varchi főhadnagyot is. [Vö. János főhg. császári alterego Latourhoz, Bécs, 1848. jún. 26, ÖStA HHStA KA VTr(MRA) 1848 : 1193, ill. az uralkodó Latourhoz, Schönbrunn, 1848. aug. 18, uo. 1848 : 1686.]

⁵⁷ Vö. *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 80—81. l.

⁵⁸ Ld. az 1848. ápr. 26-i minisztertanácsi ülés határozatait, KLÖM XII, 71—72. l. A határozat előzményeiről *Spira*, A magyar forradalom 135. l.

ténylegesen is életbe léptessék,⁵⁹ hanem csupán azért, hogy általa is nagyobb nyomatékot adjanak az ország határain kívül tartózkodó magyar csapatok hazaeresztését kieszközőlni hivatott korábbi kérelmeiknek. Ebbeli politikájuk megmésítésére pedig Batthyányék a május 10-ét közvetlenül követő napokban sem látnak egyelőre okot — s nem is láthatnak, ha egyszer a budai vérengzést pusztán egyéni kilengésből eredeztetik.

Amikor tehát a 12-i népgyűlésen választott küldöttség a múzeum piacáról nem utolsó sorban épp az önálló hadsereg megteremtésének követelésével járul a kormány tagjai elé, Batthyány a lehető legmerevebben elutasítja Petőfiéket (avval az — egyébként kétségkívül tényeken alapuló, de kellő ellenérvül egymagában persze mégsem elegendő — ellenvetéssel, hogy önálló hadsereg kiépítéséről már csak azért sem lehet szó, mert hivatalbaléptekor a kormány „az ország pénztárát tökéletes üresen találta”, márpedig a szükségelt tetemes mennyiségű „fegyver beszerzéséhez pénz kell”).⁶⁰ S az ellenforradalom szervezkedésének és a kormány kiszolgáltatottságának nyomában ezután adódik ugyan még egy fölöttébb ékesen szóló bizonyosága, amennyiben Boineburg a Bécs felé már úton lévő Lederer levélbeli tanácsára hivataloskodásának nyitányaként a felelős magyar miniszterek előzetes tájékoztatása nélkül a pesti helyőrség csapatait is Budára vezényli át⁶¹ (hogy a pesti utca ellenében Budát az ellenforradalomnak valóságos fellegvárává építse ki), — Batthyányékat azonban ez sem bírja rá politikájuk megváltoztatására.

Mert Batthyányék Magyarország jövőjét továbbra is csak az uralkodóház jóindulatára alapozva tudják elképzelni, s ennek megfelelően — úgy látszik — Boineburg lépéseiben sem hajlandóak ellenforradalmi törekvések megnyilvánulásait fedezni fel — nyilván éppen azért, hogy rá ne kényszerüljenek olyan intézkedésekre, amelyek az udvarban kétségeket kelthetnének az uralkodóházhoz és a korona egységének a *pragmatica sancti*óban lefektetett elvéhez való hűségük iránt. S azt persze — mint kezdettől fogva — most is változatlanul szívügyüknek érzik, hogy Bécsset hűségükkel egyetemben a maguk magyarországi hatalmi helyzetének teljesen szilárd voltáról is meggyőzzék, éppenséggel elképzelhető volna tehát, hogy ha a baloldal által felhozott indokokat még mindig nem fogadják is el, legalább ennek a saját céljuknak a szolgálatában fognak törekedni végre ténylegesen is érvényt szerezni a magyarországi hadügyek önállóságát rögzítő törvénytörvényeknek (hiszen amíg előfordulhatnak olyan esetek, mint például éppen most az, hogy a Boineburg által elrendelt legújabb csapatösszevonásokról a magyar kormány hivatalosan csupán az osztrák hadügyminiszter, Theodor Bailet von Latour gróf tábornagy utólagos közléséből értesül,⁶² addig — bármennyire szeretnék is — valójában bajo

⁵⁹ Vannak ugyan, akik ezt a határozatot a kellenél komolyabban veszik, s álláspontjuk védelmében arra szoktak hivatkozni, hogy a határozat a sereg megszervezéséhez szükséges költségvetési terv kidolgozását is elrendelte. Jogosan azonban a határozatnak erre a kiegészítő részére csak akkor lehetne hivatkozni, ha foganatosítása érdekében megtehető volna a kellő lépések. Márpedig nem így történt: a legilletékesebb, Pulszky Ferenc, aki akkor átmenetileg a pénzügyminisztérium államalmi altitkára volt, válaszul Batthyányhoz intézett előterjesztésében költségvetési terv helyett azzal az ötlettel szolgált, hogy a szóba hozott önkéntes sereg megalakításánál talán célszerűbb volna „egy pár ezer székely katonának Magyarországra áthelyezése” (Pulszky Batthyányhoz, Pest, 1848. ápr. 29, KLÖM XII, 95—96. l.), Batthyány pedig ennyivel be is érte.

⁶⁰ *Degré* II, 26. l.

⁶¹ Erről *Urbán*, Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 78., 83. l.

⁶² Vö. uo. 83. l.

san hitethetik el Béccsel, hogy csakugyan urak a maguk portáján), de mivel az a véleményük, hogy a hűség látszatának megőrzésére az ország még az erő látszatának felkeltésénél is inkább rászorul, érdemleges cselekedetekre végül az — egyébként általuk is kívánatosnak ítélt — erőmutatás kedvéért sem szánják el magukat.

Azazhogy egy ponton mégis. Mert a baloldalnak, ha az ellenforradalmi veszély tudatát még mindig nem sikerül is elültetnie bennük, most, amikor már a tősgyökeres liberálisoknak egy részét is kezdi a maga oldalára vonni s minden előzőnél hevesebb hadjáratot indít a kormány ellen, egyvalamiről csak sikerül végre meggyőznie Batthyányékat: arról, hogy az általuk képviselt politika baloldali ellenzéke mégsem vehető semmibe. Többé Batthyányék sem hiszik hát, hogy semmiféle veszély nem fenyegeti őket, a most már általuk is fenyegetőnek elismert veszély forrását azonban éppen nem az ellenforradalomban, hanem a baloldalon jelölik meg,⁶³ s ezt a veszélyt azután annál nagyobbra taksálják, minél hangosabb lesz a baloldalnak az ellenforradalom valószínű veszélyére figyelmeztető szava. És így egyfajta változás mégiscsak történik most a kormány politikájában, egyfajta erőmutatásra most mégiscsak eltökéli magukat Batthyányék, ennek az erőmutatásnak a szenvedő alanya azonban továbbra sem az ellenforradalom, hanem a forradalom baloldala, célja pedig immár nem kevesebb, mint a baloldal maradéktalan és végérvényes elhallgattatása. S meg kell hagyni, hogy ezegyszer, ennek a nemes célnak a szolgálatában a tétlenséggel oly sokszor vádolt Batthyányék is igazán kitesznek magukért.

Először is felsorakoztatják most a baloldal ellenében az elnyomásnak azokat a rendőri eszközeit, amelyeket a munkástömegek megfélemlítésére már eddig is latba vetettek: Szemere belügyminiszter úr, aki már 9-én, a Zichyék tiszteletére rendezett macskazenék másnapján kötelességének érezte, hogy síkra szálljon a macskazenéket szervező „álnok bujtogatók” ellen, s ekkor mind a pesti, mind a budai városkapitánynak olyan utasítást küldött, hogy az esetleges további hasonló megmozdulásokat már csírájukban fojtsák el, mégpedig — ha kell — a nemzetőrséget, sőt „szükség esetében a katonaságot is” felhasználva a jövőben ismét tüntetésekkel próbálkozók szétkergetésére⁶⁴ (ami bizonyára nem csekély ösztönzést adott azután Lederernek arra, hogy 10-én ténylegesen is katonaságot vessen be a szállása elé vonuló tüntetők ellen), következő ilyen-tárgyú rendeletében, amelyet 11-én intéz a budai polgármesterhez, egy pillanatra — úgy lehet — maga is az előző éjszakán végbement vérontás megrendítő hatása alá kerülvén, már csak a helybeli nemzetőrség riadókészültségben tartását írja ugyan elő,⁶⁵ amikor azonban 12-én este — talán, mert híre fut, hogy Petőfiék mennyire eredménytelenül tárgyaltak aznap a kormány tagjaival — újabb szórványos tüntetések robbannak ki Pesten,⁶⁶ megint csak visszatér a jól bevált gyakorlathoz, s 13-i rendeletében, kijelentve, hogy „azon éjjeli rendtelenségeket, melyek a város kebelében meg-megújulnak, nem lehet tovább tűrni”, — mintha 10-én mi sem történt volna — újfent azt köti a pesti és a budai városi vezetők lelkére, hogy a „zajos, békétlen, veszélyes” elemek ellen

⁶³ Vö. *Spira*, 1848 Széchenyiye 215. l. — Ami, mellelleg megjegyezve, újabb, közvetett cáfolata a máj. 12-i népgyűlés sikerületlenségét hirdető elméletnek.

⁶⁴ Szemere Rottenbillerhez, ill. Oeffner Ferenc budai polgármesterhez, Bp, 1848. máj. 9, FL PVI Rend. 95, ill. FL BVI Pmr.

⁶⁵ Szemere Oeffnerhez, Buda, 1848. máj. 11, FL BVI Pmr.

⁶⁶ Vö. *Urbán*, *Zehn kritische Tage*, i. h. 110. l. és Az 1848. május 10-i katonai vérengzés, i. h. 82. l.

akár „nemzetőri, sőt katonai erővel is” lépjenek fel,⁶⁷ azaz ezután is támaszkodjanak csak bátran azokra a csapatokra, amelyek 10-én már oly fényesen kimutatták a foguk fehérlését.

Ennek a rendeletnek a súlyát pedig az sem csökkenti, hogy Batthyány a hadügyminisztérium által egyidejűleg olyan parancsot intéztet a katonai testületekhez, amely szerint tüntetések esetén fegyveres beavatkozáshoz mindaddig nem folyamodhatnak, amíg erre az illetékes városi hatóságtól felszólítást nem kapnak,⁶⁸ mert az illetékes városi hatóságok viszont teljes mértékben készek az első adandó alkalommal, sőt már előzetes óvintézkedésként is élni azzal a szabad kézzel, amelyet a katonaság igénybevételére nézve Szemere biztosított nekik. Így a pesti tanács feje, Rottenbiller Leopold alpolgármester a 13-i rendelet vétele után, be sem várva a következő tanácsulást (amely azután különben is áldását fogja adni öntevékeny eljárására⁶⁹), tüstént azzal a kéréssel fordul a helyőrséghez, hogy „bizonyos számú katonai segílyt folytonosan készen tartson”.⁷⁰ A budai városatyák pedig nem szándékoznak ugyan teljességgel a helyőrség támogatására hagyatkozni, s ezért — a Pesten nagyszombat óta működő „polgári rendőryelők” gárdájának mintájára — most maguk is megszervezik az önkéntes „békebiztosok” testületét,⁷¹ azt azonban mindenesetre keresztülvizsík, hogy amíg ez a testület május utolsó hetében ténylegesen is munkához nem lát, azokban az éji őrjáratokban, amelyeket addig a városi rendőrszemélyzet és a helybeli nemzetőröknek egy (megbízható háztulajdonosokból kiválogatott) csoportja bonyolít le Buda utcáin, biztonság okából sorkatonák is részt vesznek.⁷²

Hanem ezek a rendszabályok önmagukban még legfeljebb a jövőbeli utcai tüntetésektől vehetik el a baloldal kedvét, márpedig a radikálisoknak jóesknán volt már alkalmuk gyakorlatot szerezni a politikai harc egyéb fegyvereinek forgatásában is. Ezzel azonban természetesen Batthyányék is tisztában vannak, s éppen ezért a kormány a rendőri intézkedésekben még maga is csak bevezető lépéseket lát. S ha addig a miniszter urak tartózkodnak is elmenni, amit első felbuzdulásában Batthyány javasol 14-én, hogy tudniillik léptessenek életbe statáriumot minden „ingerlő beszéd és sajtó” ellenében,⁷³ magát azt a Batthyány javaslatában rejlő alapgondolatot például, hogy a baloldali sajtót szintén meghátrálásra kell kényszeríteni, egyáltalán nem késnek felkarolni, ha más eszközökkel is.

Amikor tehát a *Marcius Tizenötödike* május 19-i számában téves értesülés alapján⁷⁴ pontatlanul ismerteti az aznapi minisztertanácsai ülés egyik határozatát, Szemere azonnal elkoboztatja a lapot,⁷⁵ Deák Ferenc igazságügyminiszter

⁶⁷ Szemere Rottenbillerhez, ill. Oefnerhez, Bp, 1848. máj. 13, OL '48ML BM ált. 1848.: 1135 és FL PVL Rend. 95, ill. FL BVL Pmr.

⁶⁸ Erről *Úrbán*, *Zehn kritische Tage*, i. h. 113. l. és *Az 1848. május 10-i katonai vérengzés*, i. h. 84. l.

⁶⁹ *Ld.* FL PVL TJK 1848. máj. 16: 7498.

⁷⁰ Erről Rottenbiller és Szekrényesi a pesti tanácshoz, Pest 1848. máj. 15, FL PVL Rend. 95 és OL '48ML BM Rend. 1848—1—194.

⁷¹ Az erről szóló határozat: FL BVL TJK (KJK) 1848. máj. 18: 2880.

⁷² *Vö.* Franz Schmidt a budai tanácshoz, Buda, 1848. máj. 24, OL '48ML BM Rend. 1848—1—140.

⁷³ Erről *Spira*, 1848 Széchenyije 215. l. Az idézet Széchenyinek a máj. 14-i és 15-i minisztertanácsai ülésekről készített feljegyzéseiből, ezek reprodukcióját *ld.* uo. 217. l.

⁷⁴ Erről Pálfi Albert szerkesztőnek Koller Ferenc pesti városi tanácsnokhoz mint sajtóvétségi bűnvizsgáló bíróhoz intézett nyilatkozata, s. d. [Pest, 1848. jún. 17], FL PVL Közig. 436.

⁷⁵ Erről az 1848. máj. 20-i minisztertanácsai ülés jegyzőkönyve, KLÖM XII, 159. l.

úr pedig hatalmasan rádörög Pest városára, amiért az az általa már korábban megszabott záros határidő semmibe vételével még mindig nem alakította meg a város területén elkövetett sajtóvétségek megtorlására az új sajtótörvény értelmében immár egyedül illetékes esküdtbírótságot, majd, miután a városi közgyűlés erre nyomban magába száll és két napon belül pótolja a mulasztottakat,⁷⁶ a kormány haladéktalanul keresetet is támaszt a lap szerkesztéséért felelős Pálfi ellen.⁷⁷ S, igaz, az illetékes perbefogó törvényszék a vád kellő megalapozottságának hiánya miatt elzárkózik a per folyamatba tétele elől,⁷⁸ Batthyányék azonban így is abban a reményben zárhatják le az ügyet, hogy a történetek után a radikális lapszerkesztők kétszer is meg fogják gondolni, merjenek-e ismét belekötni a kormányba.

Ámde ez még mindig nem minden: Batthyányék nemcsak az ingerlő sajtót kívánják elnémitani, hanem az ingerlő beszédek tartásában vétkeseknek is torukra óhajtják forrasztani a szót. S ugyan kinek a szónoklatai ingerelhetnék őket inkább, mint Petőfiéi, aki mindennemű politikai iskolázottság nélküli rímfaragó létére őket, a haza polgárosításának sokszorosan kipróbált előharcosait és jöttment közember létére őket, a Szent Korona tagjait és — egyáltalán — tejelesszájú ifjonc létére őket, meglett férfiakat azzal a sértéssel merészelte illetni, hogy nem a hazát, de egymagát, sőt a kutyáját sem bízna rájuk? Petőfi-nek sem mulasztják el hát visszaadni a kölesönt, bár őellene már nem tulajdon személyükben járnak el — talán, hogy az irodalmi érdemek kellő méltánylásának hiányával mégse vádoltassanak, de meg azért sem, mert a piszkos munka elvégzését ebben az esetben úgysis készségesen vállalja helyettük másvalaki: Perczel Mór, aki bármennyit kacérkodott is márciusban a baloldallal, egyelőre — úgy látszik — a kormány oldalán szeretné megcsinálni a maga szerencsáját, s ezért jelenleg a Belügyminisztérium rendőri osztályának vezetőjeként igyekszik bokros érdemeket szerezni.

Perczel tehát a kormány „hőbortos s demagóg” bírálóinak megleckéztetésére sietve mozgósít egy névtelen somogyi atyafit, az pedig 15-én este még „néhány jó hazafiak” társaságában beállít a *Pilvaxba* s ott kísérőinek „elhatározott helyeslése mellett” kinyilvánítja, hogy akik — mint Petőfi vagy Pálfi — bármi rosszat mernek mondani a kormányról, azok közönséges „honarúlok” s ezért „büntetést érdemelnek”.⁷⁹ És ez az otromba támadás, amelyhez hasonlóra ezen a helyen korábban bizonyára senki sem bátorkodott volna vállalkozni, el is éri a célját. Petőfi, amikor értesül róla, először felhördül: „Istenemre, ha már bűnös vagyok, inkább érdemeltem a vérpadot, mint azt, hogy haszontalan, rongyos-lelkű fickók hizlalják rajtam piszkos nyelvöket, miket eddig csak arra használtak, hogy az uralkodott önkény kegyelmes saru-talpát nyalogassák, mint farkesóváló alázatos ebek.” Hiszen ha az adott „kétségbeejtő körülmények között kikiáltom bármilyen válogatatlan szavakkal, hogy nem bízom a minisztériumban, ezt vétkemül csak az tulajdoníthatja, a ki nem tudja, mi a hazaszeretet”. De azután az, hogy mégis „minden elmenő hazafiúi kötelességének tartja egy-egy követ hajítani” rá, gondolkodóba ejti. Mert eszerint — ha tetszik, ha nem — sokan lehetnek, akik nem képesek megérteni, hogy a kormány bíráló-

⁷⁶ Vö. *Spira György*: Petőfi sajtóesküdtszéki tagságáról, ItK 1964, 200. l.

⁷⁷ Erről szintén a 75. jegyzetben már idézett jegyzőkönyv.

⁷⁸ *Urbán Aladár*: A Márciusi Tizenötödike sajtópere, Petőfi és kora, Bp, 1970, 509. l.

⁷⁹ Vö. *Urbán Aladár*: Történeti adalékok egy Petőfi vers címváltozataihoz, ItK 1963, 341. l. Az idézetek Perczelnek az esetről másnap Szemeréhez intézett (Urbán által felhasznált) jelentéséből.

lata a haza érdekében álló dolog. És ezt tudomásul kell venni mint egyelőre meg nem másítható tény. Valamit azonban csak kellene tenni. S ha már a kormány bírálatának üdvös voltáról nem lehet is meggyőzni mindenkit, legalább azt kellene megértetni a rövidlátó — de különben jószándékú — emberekkel, hogy a kormány bírálatára nem áll *ellentétben* a haza érdekével . . .

Petőfi tehát most végül is arra a következtetésre jut, hogy elkerülhetetlen ismét a nyilvánosság elé lépnie — a maga kimagyarázása végett. S azzal tollat is fog. És cikkében — bármennyire keserves és megalázó is ez számára — hosszan fejtegeti, hogy „a ki figyelmezteti a hazát, hogy itt és itt veszély fenyegeti, az ellensége nem lehet”, de még a kormánynak sem „ellensége csak egy is azok közül, kik őt eddig megrovogatták, sőt — emeli ki a nagyobb nyomaték kedvéért — *tudom*, hogy nem ellenségei, hanem a legőszintébb barátai, és ezért nagyon igazságtalanok, kik minket gyanúsítanak, piszkolnak”. Ha pedig már eddig elment, nem rest még tovább is menni, nem rest megalázkodni személy szerint azok előtt sem, akire a kutyáját sem bízna s akiknek a kutyái 15-én oly alávaló módon belémartak: „nem hagyhatom helybe, a mit nagyon is túlbuzgó barátaiak hirdetnek, hogy egyedül csak ők menthetik meg a hazát” — írja a kormány tagjairól —, de — fűzi hozzá ehhez — máskülönben „teljes elismeréssel vagyok lángelméik iránt . . .”⁸⁰ Majd, végére érve eszmefuttatásának, — hogy a keserű poharat valóban fenéig ürítse — a cikk közlésére 17-én magát a *kormánytárogató Pesti Hírlap* ujdonsült társszerkesztőjét, Kemény Zsigmondot kéri fel.

S Kemény a cikket visszadobja ugyan,⁸¹ tartalmáról azonban bizonyára tájékoztatja a legérdekeltebb lángelméket. Batthyányékat meg Petőfi kényszerű meghátrálásának híre csak megerősítheti abban a hitükben, hogy jó nyomom járnak, mióta a baloldallal való leszámolás útjára léptek. Amikor tehát ismeretessé lesz Pesten, hogy Bécsben 15-én újabb forradalmi mozgalmak robbantak ki (ezúttal ugyan nem maga az uralkodóház, de az uralkodóházával lényegileg teljesen azonos politikát követő osztrák kormány ellen), az uralkodó és udvara pedig emiatt lóhalálában elmenekült a császárvárosból, s ennek hallatára 19-én ismét tüntetők — mégpedig a köztársaságot éltető tüntetők — jelennek meg a pesti utcákon, a hatalom birtokosai habozás nélkül elfogatják a „zavargók”-at.⁸² Az a tagadhatatlan gyorsaság pedig, amellyel a kormánynak ilyen módon sikerül bebizonyítania, hogy egyedül az ő érvei nyomnak a latban, immár Kossuthot is színvallásra bírja (holott ő az előző napokban, amíg el nem dőlt, hogy a kor-

⁸⁰ I. d. *Petőfi*, Pest, május 27. 1848, PSÖM V, 91—93. l. A kiemelés Petőfitől.

⁸¹ Vö. Kemény Petőfihez, s. d. [Pest, 1848. máj. 18. és 20. között], PSÖM VII (szerk. Kiss József—V. Nyilassy Vilma), Bp, 1964, 145—146. l. — Itt megjegyzendő, hogy Lukácsy Sándor — aki a cikknek és keletkezési körülményeinek különben kitűnő elemzését adja — a cikk keletkezésének idejét máj. 27-re teszi, abból indulva ki, hogy a cikk végül címében ezzel az időpontmegjelöléssel jelent meg az *Életképek* 1848. jún. 11-i számában (*Lukácsy Sándor: „... és piros zászlókkal”* III, *Kritika* 1968/3, 22. l.). De hogy a cikk — ha utóbb új címet kapott is s esetleg kisebb szövegszerű változtatásokon is átment még — valójában már máj. 17-én Kemény kezében volt, az félreérthetetlenül kiviláglik Kemény hivatkozott leveléből. Kemény ui. ebben többek között ezt írja: „Az nap estve, hogy cikkét átvettem, jött meg a bécsi forradalom híre” — márpedig ez a hír 17-én érkezett Pestre (erre nézve ld. pl. Széchenyi István naplóját, 1848. máj. 17, *SZIÖM* VII, 315. l.) —, s — akár Széchenyi máj. 17. és 20. közötti naplójegyzeteiben (uo. 315—318. l.) — azt latolgatja, mi történnék, ha a most Bécsből elmenekülő uralkodó Prágába tenné át székhelyét, — márpedig ezt bizonyára nem fejtegetné a hónap végén, amikor már rég kiderült, hogy az uralkodó ténylegesen Innsbruckban ütötte fel tanyáját.

⁸² Erről Jakab István miniszteri tanácsos naplója 1848—1849-ből, OSzK Kit Quart. Hung. 1315, 1848. máj. 19—20, 7. f.

mány képes lesz-e megbirkózni az ellene indított baloldali rohammal, betegség címén gondosan távoltartotta magát mindenholnan, ahol egyértelműen állást kellett volna foglalnia az egymással farkasszemet néző felek valamelyike mellett⁸³). A május 20-i minisztertanácson tehát már Kossuth is múlhatatlan kötelességének érzi megjelenni s nem kevésbé múlhatatlan kötelességének érzi ki nyilatkoztatni:

— Nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól... legfeljebb 300 van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül...

Ez a ritka szép retorikai remeklés pedig, amely újabb bizonyossága lehet annak, hogy Kossuthnál nagyobb szónokot nem szült még magyar anyja, Batthyányékat valósággal felvillanyozza⁸⁴ — s nem csupán hangvételenek emelkedettségével, hanem (és főleg) azzal, amit Kossuth helyzetmegítéléséről árul el. Mert ha felszólalásában most még az a Kossuth is a baloldal elleni kíméletlen harcra kötelezi el magát miniszterársainak, akit a baloldal a kormány tagjai közül eddig egyedül tüntetett ki bizalmával (még hozzá — magunk is tapasztalhattuk — éppen nem csekély bizalmával), akkor ez kétségtelenné teszi, hogy a kormány állásait most már ő is megingathatatlannak látja. Kossuth szózatából tehát Batthyányék egyenesen azt olvashatják ki, hogy a harcot máris megnyerték, hogy többé egyáltalán nem fenyegeti őket a baloldali támadások megisméltlődésének veszélye, ha pedig mégis sor fog még kerülni efféle támadásokra, akkor ezeket akár félkézrel is képesek lesznek visszaverni. Következésképpen a miniszter urak immár azt is megengedhetőnek találják, hogy aggodalom nélkül végét vessék a helyőrség készülségi állapotának, amelynek a bevezetését eredetileg nem ők kezdeményezték ugyan, amelyet azonban bevezetése után hallgatólagosan maguk is helyben hagytak. És így a hadügyminisztériumban 21-én végre megszületik a Boineburgnak szóló parancs: „... Miatán annak szüksége, miszerint a Budapesten tanyázó katonaság készen tartassék, jelenleg megszünt, további rendeltetésig (értsd: rendelkezésig — *A szerző*) a katonaság rendes szolgálati viszonyaiban tartandó.”⁸⁵

A baloldal és a polgárság kenyértörése

Batthyányék önbizalmának mostani megszilárdulása azonban nem zárólag abból folyik, hogy a miniszter urak gyorsan megbizonyosodhatnak a baloldal visszaszorítására általuk foganatosított intézkedések gyümölcsöző voltáról, hanem abból is, hogy a főváros polgársága május 10-től kezdve szintén

⁸³ Ezt részletesen és egészében helyesen tárgyalja *Urbán*, Agitáció, i. h. 357—361., 364—366. l. Egy hiba azonban ezzel kapcsolatban is akad Urbán itteni előadásában: ő azt a fejleményt, hogy Kossuth többek között máj. 18-án is eltávozott Pestről (s távozási szándékát már előző nap jelezte), nem meri összefüggésbe hozni az uralkodó Bécsből való elmenekülésének hírével, mert ebben a tanulmányában még abból a feltevésből indul ki, hogy ez a hír 18. előtt nem érkezhett Pestre. Széchenynek a 81. jegyzetben idézett 17-i naplójegyzetéből viszont — amelyre utóbb Urbán is felfigyelt (vö. *Urbán*, A Batthyány-kormány, i. h. 239. l.) — tudjuk, hogy 17-én a magyar kormánykörök valójában már nemcsak a 15-i bécsi tömegmozgalmakról értesültek, hanem arról is, hogy miattuk az uralkodó még aznap el fogja hagyni a császárvárost.

⁸⁴ Erre nézve ld. Széchenyi István naplóját, 1848. máj. 20., SzLÓM VII, 318. l.

⁸⁵ Török Bálint gr., a hadügyminisztérium polgári és biztossági osztályának főnöke a budai főhadparancsnoksághoz, Bp, 1848. máj. 21., OL 48ML a hadügyminisztérium iratai, a biztossági osztály iratai 1848—10—165.

önmagát múlja felül a baloldal elleni kirohanásokban s minden korábbinál hangsúlyosabb csinnadrattával sorakozik fel a kormány mellett.

Hogy a polgárságnak végképp elege van a baloldaltól, az már a május 10-i véres események kapcsán teljesen nyilvánvalóvá lesz. Mert a Lederer elleni tüntetés szándékával 10-én este Budára vonulók soraiban — mint megfigyelhettük — egy-két polgár is ott menetel ugyan, a polgárság zöme azonban nemcsak hogy nem a felvonulókkal, hanem éppen a tüntetést vérbe fojtó katonasággal azonosítja magát. A tüntetés éjszakáján tehát sokfelé lehet beléjükbotlani olyan polgárokhba, akik szembetalálkozva a várból sebzetten menekülő emberekkel, elégedetten mondogatják egymásnak:

— Úgy kell nekik!⁸⁶

Sőt az egyik gazdag pesti kereskedőnek, Richard Delhaes úrnak a személyében olyan polgár is akad ekkor, aki egyenesen kevesli a kiontott vért, s ezért nemes haragjában nádpaicájával maga is jókorákat húz az előtte elfutókra, a nagyobb tanulság kedvéért egy-egy esatakiáltást is küldve utánuk:

— Úgy kell, semmire kellők, mit jártok maeskazénre...⁸⁷

A Marcziusi Clubb 12-i népgyűlését követően pedig — ha lehetséges — még magasabbra hág a polgárság felháborodása s, ha eddig netán úgy rémlett, hogy főleg az utcai tüntetések részvevői ellen irányul, most már nyilvánvalóan kiterjed Petőfiékre is, mi több: mostantól fogva, hogy utólag Petőfi is mintegy közösséget vállal a katonaság által megtámadottakkal, kétségkívül éppen ő lesz a felháborodás legfőbb célpontjává, olyannyira, hogy ha eddig netán maradt még a polgárság liberális elemei között egy-kettő, aki — mint például a közismerten Kossuth-rajongó szücsmester, Gyurkovics Máté — *A királyokhoz* írott versének megjelenése után sem vészette el egészen iránta táplált kezdeti megbecsülését, most, midőn Petőfi immár nemesak a királyok, hanem az ő köreikben királyokat megilletőnél is nagyobb hódolattal övezett Batthyány-kormány ellen szintén fellép, ezek is teljességgel elfordulnak tőle.⁸⁸

S azokhoz, akik azért gyűlölik Petőfiéket, mert útját akarják állni az ellenforradalom — általuk várva várt — eljövételének, meg azokhoz, akik viszont azért gyűlölik meg őket, mert ezekben a napokban végképp szembehelyezkednek az ország jelenlegi — általuk bálványokként imádott — liberális vezetőivel is, — ha előbb nem mindnyájan tették — most mind egy szálíg esatlakoznak azok a polgárok is, akiknek a szemében egyre megy, hogy a feudális abszolutizmus osztrák képviselői avagy a polgári átalakulás magyar úttörői állnak-e az ország kormányrúdjá mellett, csak éppen az nem megy egyre, hogy béke és rend avagy zavar és visszavonás uralkodik-e az országban, mert mindenek fölött va ló vágyuk, hogy biztonságban és jólétben éljenek. A Petőfiék elleni mostani felzúdulásban tehát osztoznak azok az iparosok is, akiket egyáltalán nem nyugtalanít, hogy a forradalom és az ellenforradalom erőinek mérkőzéséből végül is melyik fél fog kikerülni győztesen, annál inkább nyugtalanít viszont az elhúzódo gazdasági válság és a céhlegények csillapulni csak nem akaró mozgolódása s akik már ezeket a bajokat is egyre nehezebben tudják elviselni,⁸⁹ meg osztoznak azok a kereskedők is, akiket annál, hogy miként fog kiküszöbölődni a Pest és Bécs közötti feszültség,

⁸⁶ Opp. 1848 máj. 12, 28. sz. 111. 1

⁸⁷ Ld. a *Pesti Hírlap*nak a máj. 10-i vérengzés ügyében kiküldött vizsgálóbizottság harmadik, máj. 14-i üléséről szóló tudósítását, közli *Pap Dénes* I, 97. 1.

⁸⁸ Gyurkovics erre vonatkozó közlését megörökítette *Hentaller Lajos*: Petőfi mint követjelölt, Bp, 1895, 7—8. 1.

⁸⁹ Vö. *Jókai*, *Congrev-rakéták*, JMCB II, 164—165. 1.

hasonlóképpen sokkal inkább érdekel az, hogy mikor fog végre kiküszöbölődni az üzleti élet pangása, s akiket a haza sorsánál sokkal inkább aggasztanak például a címükre vidéki üzletfeleiktől mostanában, a június elején esedékes medárd-napi vásár küszöbén egyre-másra érkező levelek, amelyeknek az írói mind azt tudakolják, „valljon vidéki kereskedők az itteni zavarok miatt biztosan meg fog-nak-e jelenhetni a közeledő vásárra”⁹⁰

Bizonyosak lehetünk hát abban, hogy amikor 13-án este „némely zavargók” a pesti Urak utcájában fel akarnak akasztani egy Lederernek öltöztetett szalma-bábút, „a polgárság erélyes fellépése” azonban elejét veszi e tervezett „merény” megvalósításának.⁹¹ az erélyesen fellépő polgárok korántsem regrutálódnak valamennyien Lederer (vagy — általánosabban — az ellenforradalom) megszállott hívei közül. S — megfordítva — amikor némely lelkes liberálisok ezzel egyidejűleg elhatározzák, hogy aláírásokat fognak gyűjteni egy a kormányhoz intézendő felíratra, amely arról lesz hivatva biztosítani Batthyányékat, hogy aki irántuk „bizalmatlanságot kezd terjeszteni, nem a testvér főváros hasonlíthatlan többségének hirdeti meggyőződését”, mert a többség — éppen ellenkezőleg — elítéli „azon izgatásokat, melyeknek a lefolyt napokban utcáink színhelyei valának”⁹² ehhez a mozgalomhoz — elismeréssel fogadván a kormány által a baloldal megfélemezésére fogantatott legújabb intézkedéseket — egy emberként csatlakoznak azok a polgárok is, akik korábban tán azt sem tudták, ki is az a Batthyány Lajos, sőt azok is, akik Batthyányban alig negyed éve még éppoly alávaló felforgatót láttak, akár Petőfiben.

Az aláírásgyűjtési mozgalom így lel hát támogatóra a konzervatív budai polgármesterben, Oeffner Ferencben éppúgy, mint liberális pesti pályatársában, Rottenbillerben,⁹³ és a nagyhatalmú budai városatyákban⁹⁴ éppúgy, mint az általuk korábban félreszorított kismestereket tömörítő — s a jelenlegi budai városi vezetést március vége óta máskülönben szakadatlanul háborgató — ellenzéki csoport vezérében, Karl Jakobson úrban.⁹⁵ És a mozgalom szervezőinek így sikerül szert tenniök végül vagy hatezer aláírással,⁹⁶ ami némileg kevesebb ugyan, mint amennyinek a hírével a (harmincezerről regélő) nádor próbálja felvidítani a forradalmi Bécsből éppen ekkor választott menedékhelye, Innsbruck felé igyekvő uralkodót,⁹⁷ annak igazolására azonban teljesen elegendő, hogy — ha a lakosság „hasonlíthatlan többsége” nem is — a polgárság egésze Pesten és Budán pillanatnyilag valóban a kormány mellett és a baloldal ellenében sorakozik fel (hiszen például az új törvények szerint⁹⁸ választói képességgel bíró

⁹⁰ Erről — a pesti polgári kiváltságos kereskedőtestület bejelentése alapján — Fl PVL TJK 1848. máj. 19 : 7887.

⁹¹ Erről Jakab, 1848. máj. 13., 7. f. Utal továbbá az esetre Jókai is a 89. jegyzetben idézett helyen.

⁹² Így a felirat egyik — 38 budai nemzetőr aláírásával ellátott — sokszorosított példánya, Bp, 1848. máj. 13, FL BVL MN 55. csomó.

⁹³ Ezt mutatja, hogy mindkettejük aláírása olvasható a 102. jegyzetben idézendő falragaszon.

⁹⁴ Ezt mutatja, hogy a budai közgyűlés máj. 16-án határozatai közé iktatja a felirat szövegét. Ld. FL BVL TJK (KJK) 1848. máj. 16 : 2825.

⁹⁵ Erre mutat, hogy a felíratnak a 92. jegyzetben már hivatkozott példányán az ő aláírása is megtalálható.

⁹⁶ *Kehrer*, 1848 máj. 18, I, 34. f.

⁹⁷ A nádor a királyhoz, Buda, 1848. máj. 18, közli *Andics Erzsébet* (szerk.): *A nagybirto-kos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—49-ben* II, Bp, 1952, 98. l.

⁹⁸ Éspedig az 1848 : XXIII. t.-c. 6. §-a szerint.

személyek száma sem több ekkor Pesten 5201-nél,⁹⁹ Budán pedig 1809-nél,¹⁰⁰ — és választói képességgel nem is csak a jogilag vagy vagyoni, illetve jövedelmi helyzetüknél fogva polgároknak minősülő városiak rendelkeznek, hanem a főváros területén nagy számban élő értelmiségiek is, a baloldal hívei pedig elsősorban éppen az utóbbiak közül kerülnek ki, ezek tehát a felirathoz csatlakozók között nyilván nem szerepelnek).

Érthető hát, ha a kormány tagjai 18-án leplezetlen elégedettséggel veszik át az eléjük járuló Nádosy Istvántól, s az sem meglepő, ha a polgárság körében aratott sikerüket a valóságosnál némileg nagyobbra is becsülik, hiszen Nádosy nyomában ekkor a beadvány aláíróinak számánál is népesebb — mintegy nyolcezer főnyi — tömeg vonul fel Batthyány szállása, a Szabad Sajtó utcai Cziráky-palota előtt.¹⁰¹ (A bölcs városi vezetők ugyanis nem elégszenek meg azzal, hogy a két város lakóit falragaszokon a felvonulásban való önkéntes részvételre biztassák,¹⁰² hanem erre az ünnepélyre biztonság okából teljes egészében kivezénylik a pesti és a budai nemzetőrséget is.¹⁰³ S, igaz, az egyetemisták egyenlőségi zászlóalja, ekkor már nem működven,¹⁰⁴ már csak ezért sem látható ott a menetben, a Radikál Kör által alakított körosztály pedig egyszerűen nem engedelmeskedik a parancsnak,¹⁰⁵ a nemzetőrség többi, egykori polgárőr-alakulatok kibővítése révén keletkezett zászlóalja azonban szigorúan tartja magát hozzá, és így — a liberális sajtó gyönyörűségére — ez alkalommal még a kormány iránti bizalmatlanság gondolatát lapjában legfőképpen terjesztő Pálfi Albert is kénytelen „mint kirendelt nemzetőr” „bizalmat demonstrálni a miniszteriumnak”.¹⁰⁶) De ha a 18-án felvonulók közül valójában nem tekinthető is kivétel nélkül mindenki a kormány készséges hívének, arról Batthyányék csakugyan joggal lehetnek meggyőződve, hogy most a fővárosi polgárság összessége s a polgárság sorain belül „az egész bukott pecsovics-párt” is „térdet fejet hajt a miniszterium előtt”.¹⁰⁷

⁹⁹ Erről Molnár György számvevő és Szibenliszt Ferenc számtiszt a pesti tanáeshoz, Pest, 1848. júl. 6, FL PVL vegyes iratok 597 és OL '48ML BM az Orsz. Statistikai Hivatal iratai 1848 : 343; valamint a pesti számvevő hivatal kimutatása, s. d. [Pest, 1848. júl. 6. előtt], OL '48ML BM az országlászi osztály iratai 1848—2—368.

¹⁰⁰ Erről *Barackza István*: Buda főváros első törvényhatósági közgyűlésének megalakulása 1848, Bp, 1944, 7. l.

¹⁰¹ Erre nézve ld. Széchenyi István naplóját, 1848. máj. 18, SzIÖM VII, 316. l.

¹⁰² Oeffner, Rottenbiller és Nádosy felhívása, Bp, 1848. máj. 17, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, B 939/2/1848.5.17.

¹⁰³ Erről pl. Josef Gebhardt nemzetőri ezredes, a budai nemzetőrség parancsnoka Fischer Jakab nemzetőri őrnagyhoz és zászlóaljparancsnokhoz, Buda, 1848. máj. 17, FL BVL MN 55. csomó; Franz Schmidt Perczelhez, Buda, 1848. máj. 17, OL '48ML BM ált. 1848 : 1555; valamint a 105. jegyzetben idézendő cikk.

¹⁰⁴ Vö. Rottenbiller Batthyányhoz, Pest, 1848. máj. 22, OL '48ML a miniszterelnökség iratai, hadügyi és nemzetőrségi iratok 1848 : 329.

¹⁰⁵ MT 1848. máj. 19, 56. sz. 223. l.

¹⁰⁶ Vö. Pesti Divatlap 1848. máj. 20, 23. sz. 645. l.

¹⁰⁷ *Petőfi*, Pest, május 27. 1848, PSÖM V, 92. l.